Univerzita Karlova V Praze

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

Bakalářská práce

NÁZEV: Židé na Dačicku

AUTOR: Romana Vítková

VEDOUCÍ PRÁCE: ing. Michaela Dvořáková

ROK: 2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala sama s použitím uvedené literatury a pramenů.

OBSAH

ÚVOD 4

1. JIHOZÁPADNÍ MORAVA V LETECH 1670 – 1948 6

1.1 Správní vývoj na území jihozápadní Moravy 6

1.2 Hospodářství v regionu 13

1.3 Poválečné období a odsun Němců 15

2. ŽIDÉ NA JIHOZÁPADNÍ MORAVĚ 17

2.1 Situace v letech 1670 – 1848 17

2.2 Situace v letech 1848 – 1867 20

2.3 Situace v letech 1867 – 1938 22

2.4 Situace v letech 1939 – 1945 25

3. VESNICKÁ ŽIDOVSKÁ CENTRA 29

3.1 Dolní Bolíkov 30

3.1.1 Situace v letech 1670 – 1848 30

3.1.2 Situace v letech 1848 – 1942 32

3.2 Staré Hobzí 34

3.2.1 Situace v letech 1670 – 1848 34

3.2.2 Situace v letech 1818 – 1942 36

3.3 Markvarec 39

3.3.1 Situace v letech 1670 – 1848 39

3.3.2 Situace v letech 1848 – 1927 40

4. ŽIDÉ V DAČICÍCH 42

4.1 Židovské rodiny a jejich působení v Dačicích 42

4.2 Tragédie dačických Židů po roce 1938 48

4.3 Korespondence Otto Guttmanna 52

ZÁVĚR 55

POUŽITÁ LITERATURA 57

ANOTACE 60

PŘÍLOHY 62

ÚVOD

Problematika židovské kultury mě velice zaujala po prohlídce Židovského muzea v Praze a po vyslechnutí zajímavé přednášky s touto prohlídkou spojené. Po návštěvě Městského muzea a galerie v Dačicích, což je město, ze kterého pocházím, jsem zjistila, že i dějiny tohoto regionu jsou do značné míry spjaté s přítomností židovské kultury zde. V případě Dačic je to podmíněno blízkostí hranic s Rakouskem. Možnost vyslechnout zajímavou přednášku PhDr. Michala Stehlíka na téma židovského osídlení Dačicka mě pak v tomto přesvědčení utvrdila.

PhDr. Michal Stehlík se již delší dobu zabývá historickým bádáním o dějinách židovských komunit na Dačicku a Slavonicku. K tomuto tématu publikoval v předchozích letech několik studií a v roce 2002 vyšla jejich syntéza v publikaci *Židé na Dačicku a Slavonicku*. Tato jeho práce pro mě byla největším vodítkem, a to zejména v časovém vymezení jednotlivých epoch židovského působení na jihozápadní Moravě.

O historii židovského obyvatelstva na jihozápadní Moravě lze najít mnoho informací v různých publikacích, které se zabývají historickým místopisem tohoto regionu, nebo jeho všeobecnými dějinami. Ale kromě ucelených studií Michala Stehlíka jsou tyto poznámky roztříštěné ve velkém množství literatury. Mým úkolem tedy bylo zpracovat dostupné množství těchto útržků a zmínek o židovské kultuře na jihozápadní Moravě, chronologicky je uspořádat a zasadit do širšího kontextu. Zároveň jsem pracovala s Kronikou města Dačic, ve které také lze najít velmi zajímavé zprávy podávající obraz života města s přítomností početné židovské komunity.

Má práce tedy mapuje dějiny Židů na jihozápadní Moravě od jejich příchodu ve druhé polovině 17. století až po jejich konec po druhé světové válce. Tyto dějiny ale zapojuje do celkové historické situace, uvádí správní i hospodářský vývoj oblasti a současně všechna zákonná nařízení a opatření, která ovlivňovala jejich působení zde. Zvlášť jsem se soustředila na historický vývoj života židovské komunity města Dačice, protože město Dačice bylo správním centrem tohoto regionu až do šedesátých let minulého století.

Protože je příchod Židů spjatý s jejich působením ve zdejších vesnických centrech, je jedna z kapitol této práce věnována právě tomuto tématu. Pro mě nejzajímavější byla pak práce nad objevenou korespondencí, která vznikala

v období Protektorátu Čechy a Morava a nelépe vykresluje náladu té doby. Jedná se o korespondenci dvou mladých lidí, kteří ve svých dopisech vyjadřují obavy z nacistického režimu a s tím spojených protižidovských opatření.

Při mé práci mi pomohl i pamětník Miloš Klang a také ředitelka Městského muzea a galerie v Dačicích, Mgr. Marie Kučerová, která mi umožnila přístup k archivním materiálům a svými zkušenostmi v historickém výzkumu mi poskytla mnoho cenných rad. Zároveň bych chtěla poděkovat ing. Michaele Dvořákové, které vděčím za trpělivost a mimo jiné za pomoc při utváření struktury práce.

1. JIHOZÁPADNÍ MORAVA V LETECH 1670 – 1948

Situaci židovského obyvatelstva jihozápadní Moravy, která je ústředním tématem této práce, je nutné zasadit do širšího kontextu vývoje tohoto území.

Pro přehlednost budu ve svou práci využívat členění historického vývoje, které ve své práci *Židé na Dačicku a Slavonicku* naznačil Michal Stehlík. Tedy od příchodu Židů na jihozápadní Moravu ve druhé polovině 17. století přes proces zrovnoprávnění po roce 1848, prvorepublikové období, Protektorát Čechy a Morava a druhou světovou válku až do poválečného období.

1.1 Správní vývoj na území jihozápadní Moravy

Region Dačicka se nachází na jihozápadní Moravě v oblasti horního povodí Moravské Dyje a Telečské kotliny. (viz příloha č. 1) Hlavními městskými centry tohoto území jsou Dačice, Telč, Slavonice a Jemnice. Pod správu Dačic dále patří mnoho vesnických center. V této práci se objeví jména těch vesnic, které jsou zásadní z hlediska židovského osídlení. Patří mezi ně zejména Staré Hobzí, Český Rudolec, Dolní Bolíkov, Markvarec, Olšany a Písečné.

Konec 17. století byl na jihozápadní Moravě provázen majetkovými spory na zdejších panstvích. Právě vývoj v držení velkostatků ve venkovských centrech je důležitý pro příchozí židovské obyvatelstvo. Židé, kteří v této době přicházeli na české území se totiž nemohli usidlovat ve městech, a tak hledali útočiště právě na venkově. Osidlování vesnic Židy a jejich tamnímu působení se budu podrobněji věnovat v následujících kapitolách, zde uvedu jen základní přehled o celkové situaci na venkově.

Významnou vesnickou obcí, ve které se Židé začali objevovat už koncem 17. století je Dolní Bolíkov.

Dolní Bolíkov patřil kolem roku 1670 rodině Bartoloměje Tanzolliho-Zilla, který ho koupil v roce 1643. V následujících letech patřil Bolíkov bratrům Košínským, kteří ho ale roku 1703 prodali Janu Kašparovi rytíři Peškovi z Rozenthalu. V roce 1745 koupil Bolíkov František Alexandr Hartl z Hartenberku a spojil ho s rudoleckým panstvím. Mezi dalšími majiteli se objevují Razumovští (1810 – 1856) a od roku 1856 rytíři Picchioni.[1]

Majitelé se střídali i na panství Staré Hobzí, kde největší změny probíhaly také v období příchodu Židů, tedy na konci 17. století. V roce 1674 zemřel majitel panství František ze Schneidau a rozdělil ho mezi své tři syny. Jeden ze synů svůj podíl odprodal bratrům a právě jeden z nich prozíravě pozval na své panství Židy – patrně si uvědomoval finanční přínos židovských obchodníků. Dále se v roli majitelů panství objevují jména pánů z Deblína, Flicků a nakonec Pallavicini.[2]

Velké změny se ale touto dobou odehrávaly i na dačickém panství. Opět se zde jednalo o majetkové spory, které začaly v padesátých let 17. století mezi Berky a Fürstenberky. Vyřešily se až roku 1714, kdy připadl majetek hraběnce M. R. Berkové, provdané Kinské. Po ní majetek převzal její nevlastní bratr Václav Vojtěch z Drbna a Bruntálu, který ho pak prodal hraběti Jindřichu Karlovi z Osteinu za 426 000 zlatých.[3] Držení panství rodem Osteinů skončilo v roce 1809, kdy nastoupil rod Dalbergů, který byl s Osteiny spřízněný. Rod Dalbergů zůstal v Dačicích až do roku 1940, kdy zemřel poslední mužský potomek Johann Dalberg.[4]

Rozdílnost majitelů jednotlivých panství souvisela i s různým přístupem vůči židovskému obyvatelstvu. Až do roku 1848 města židovské obyvatelstvo odmítala, naopak na vesnických velkostatcích byli Židé využíváni pro svůj obchodní talent.

Změny přišly až s vládou Josefa II. Koncem 18. století byl omezen vliv vrchnosti a došlo k posílení mocenského postavení státních úřadů. Stát tak měl nahradit dosavadní nejednotnou mocenskou strukturu, která byla pro jeho správu neefektivní.

---

[1] HOSÁK, Ladislav. Historický místopis země Moravskoslezské 1898 - 1972. s. 33-34.
[2] SMUTNÁ, K., SMUTNÝ, B.: *Staré Hobzí 1190 – 1990*. s. 31-32.
[3] Kolektiv autorů: *800 let města Dačic*. s. 37-38.
[4] BISTŘICKÝ, Jan, et al. *Dějiny Dačic*. s. 147-321.

Nejvýznamnější změny v hospodářském a politickém životě ale zasáhly město Dačice po roce 1849. V důsledku nového členění monarchie se roku 1850 stalo město Dačice sídlem podkrajského úřadu neboli politického okresu pro celou jihozápadní Moravu. Zahrnovalo tedy Jemnicko, Slavonicko a Telčsko, a také zde byl téhož roku zřízen okresní soud a berní úřad. Toto rozhodnutí vyšších správních úřadů na Moravě umístit úřad do Dačic, vyvolalo velkou nelibost severněji položeného města Telče, které se tím cítilo poškozené – v té době totiž bylo lidnatější a také výstavnější. Příčinou rozhodnutí o umístění okresního politického úřadu do Dačic ale byla skutečnost, že Dačice měly centrální polohu v této oblasti a ležely přibližně ve stejné vzdálenosti od Jemnice, Slavonic i Telče. [5]

Napětí mezi dvěma přirozenými centry regionu – Telčí a Dačicemi, panovalo po celou dobu existence dačického okresu. Město Telč se o získání statutu okresního města pokoušela mnohokrát, ale tyto snahy s výjimkou válečného období vyzněly naprázdno.[6]

Zejména v období První republiky museli Dačičtí obyvatelé vyvinout značné úsilí o to, aby udrželi okres ve svém městě. Vystavěli pro Okresní úřad novou budovu za částku 1 700 000 Kč, což byla v době hospodářské krize nemalá investice.[7]

---

[5] NEKUDA, V. *Dačicko, Slavonicko, Telčsko.* s. 581-583.

[6] Z protestu Městské rady v Dačicích ze dne 9. dubna 1929: *„Městská rada v Dačicích podává opětovně nejostřejší ohrazení proti žádosti města Telče o přeložení okresního úřadu z Dačic do Telče a vyzývá všechny povolané činitele, aby už v zájmu pouhé spravedlnosti, klidu našeho občanstva na okrese, svorné spolupráce našich okresu zástupců pro hospodářské povznesení celého okresu, ani seriosně nepřehlíželi k podobným žádostem, které postrádajíce opravdu vážných a věcných důvodů, sledují většinou jen dosažení egoistických cílů jednoho města i za cenu degradace druhého města a jeho naprostého hospodářského ochromení... Městská rada dačická věří, že spravedlnost je vůdčí ideou vlády republiky Československé, a proto jistě nedopustí, aby spáchal křivdu na městě, které se ani rakouská vláda neodvážila vzíti Dačicím úřady, které téměř celé jedno století mají a to jenom proto, aby splněny byly vypjaté egoistické nároky druhého města.“*

[7] Pamětní kniha města Dačic

Tabulka č. 1: Vývoj dačického okresu 1850 - 1960[8]

Název úřadu	Roky	Počet obcí	Počet obyvatel	Soudní okresy
Podkrajský úřad	1850 – 1855	194	65 593	Dačice, Jemnice, Telč
Okresní úřad	1855 – 1868	40	22 367	Dačice
Okresní hejtmanství	1868 – 1890	194	67 751	Dačice, Jemnice, Telč
Okresní hejtmanství	1890 – 1896	184	66 007	Dačice, Jemnice, Telč
Okresní hejtmanství	1896 – 1911	142	50 348	Dačice, Telč
Okresní hejtmanství	1911 – 1918	142	49 102	Dačice, Slavonice, Telč
Okresní správa politická	1919 – 1928	141	48 548	Dačice, Slavonice, Telč
Okresní úřad	1928 – 1938	141	46 634	Dačice, Slavonice, Telč
Okresní úřad	1938 – 1940	114	37 245	Dačice, Telč
Okresní úřad Telč	1940 – 1945	154	70 264	Dačice, Jindřichův Hradec, Telč, Třešť
Okresní národní výbor	1945 – 1949	141	40 570	Dačice, Slavonice, Telč
Okresní národní výbor	1949 – 1960	118	30 303	-

Ve druhé polovině 19. století se také začalo významněji rýsovat národnostní složení okresu. Území dačického politického okresu bylo rozděleno na tři soudní okresy – Dačice, Slavonice a Telč, a mělo i své vnitřní národnostní členění. V Dačicích se prosadila česká většina a rozvíjel se zde vlastenecký život[9], zatímco sousední Slavonice zůstaly ryze německým městem. K Dačicím v této době

[8] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny*. s. 44.

[9] *„Na konci 19. století je v Dačicích založen Sokol, Sbor dobrovolných hasičů, Muzejní spolek, Divadelní soubor Tyl, Spolek paní a dívek českých a další. Od roku 1892 stojí v čele města Dačice horlivý vlastenec Josef Příhoda a mezi učiteli zdejší měšťanky působí vlastenecký spisovatel Stanislav Cyliak. V roce 1898 bylo dačické Dolní náměstí pojmenováno po historikovi a politikovi Františku Palackém a v roce 1906 Horní náměstí po novináři Karlu Havlíčku Borovském. Důležitým faktorem byl i místní český tisk – Oznamovatel pro politický okres dačický (na konci 19. století), Dačické listy (počátek století), Obrana z Podyjí (1907 –1908).“*
STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny*. s. 3.

patřila i města Telč a Jemnice, ve kterých se časem také prosadila česká většina. Jemnice se z dačického okresu vyčlenila koncem 19. století a v důsledku toho vznikl soudní okres Slavonice – tím dostala německá většina své územní ohraničení. Česko-německé vztahy v okrese se pak nesly od přelomu 19. a 20. století v duchu soupeření o politickou převahu v regionu.

V roce 1918 se ze strany Slavonic objevily snahy oddělit se od nově vzniklé Československé republiky a připojit se k Rakousku. Argumentovalo se především německým charakterem slavonického okresu. Situace se natolik vyostřila, že ji musel vyřešit až příchod legionářských jednotek.[10]

K radikalizaci nacionalismu došlo pak zejména ve druhé polovině třicátých let 20. století díky působení sudetoněmeckého hnutí pod vedením Konráda Henleina. Ten toto pohraniční území několikrát navštívil. Sudetoněmecká strana také získala na Slavonicku v parlamentních volbách roku 1935 značný počet hlasů.

Díky připojení Rakouska k Německu sousedil dačický okres od března 1938 přímo s Německem a tím došlo mezi obyvateli k ještě většímu napjetí.

Pro okres to znamenalo přítomnost československého vojska a ostré střežení hranic. Česko-německé vztahy byly od této chvíle zredukovány na vzájemné nepřátelství. Několikerá mobilizace a odhodlání českých obyvatel bránit pohraničí ale vyzněly po mnichovské dohodě naprázdno. Dačický okres musel postoupit Velkoněmecké Říši celý soudní okres Slavonice. Pro zdejší české obyvatelstvo představoval fakt ztráty nejbližšího území šok, který byl pak završen obsazením zbytku Československa německým vojskem v březnu 1939.

Z hlášení Okresního úřadu Dačice ze dne 3. listopadu 1938: „*Od osudného 30. září 1938 žilo české obyvatelstvo celého politického okresu ve znatelném rozechvění. Rozechvění vyvrcholilo po provedené okupaci dne 11. října 1938 večer, kdy bleskem rozšířila se zpráva, že do půlnoci obsazeno bude německým vojskem též město Dačice. Rychlým zákrokem bylo obyvatelstvo uklidněno a zabráněno panice...V dalších dnech bylo české obyvatelstvo znepokojováno pravdivými zprávami o nátlaku oddílů SS a ordnerů na obyvatelstvo obcí Markvarec a Lipnice, z nichž Markvarec obsazen byl neprávem. Obyvatelstvo mělo totiž prohlásit, že chce k Německu...Nálada obyvatelstva silně zahrocena proti židům, ožívá též fašismus, podporovaný Gajdovými letáky. Prostý lid přímo nenávidí poslance a jiné politické harcovníky, jak se již dříve leckterý z nich sám osobně přesvědčil,*

[10] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku*. s. 13.

nepřeje si politických stran, tyjících přímo ze státu a má jedinou touhu, aby vláda nemilosrdně zbavila se všech velkohubých a nenasytných parazitů.“

Po Mnichovském diktátu nastaly ve správě okresu další změny. Došlo k obsazení celého soudního okresu Slavonice a tím pádem se Dačice ocitly v pozici hraničního města. Pod německou správu se dostalo židovské obyvatelstvo ve Slavonicích, Písečném a Dolním Bolíkově. Správním zařazením přešel soudní okres Slavonice pod říšskou župu Nieder Donau, landrát Waidhofen.[11]

V březnu roku 1939 byl obsazen zbytek území. Okupační německá správa nenechala centrum okresu v Dačicích, ale roku 1940 ho přesunula do Telče.

Po válce se ale sídlo okresu vrátilo zpět do Dačic a zůstalo tam až do roku 1960, kdy při reorganizaci státní správy bylo moravské město Dačice se Slavonickem nesmyslně připojeno pod okres Jindřichův Hradec v Čechách.

Po roce 1945 tedy spravoval Okresní národní výbor v Dačicích stejné území se stejným počtem obcí jako před válkou. Pod okres Dačice tak v letech 1949-1960 spadalo 118 obcí. Rok 1950 uvádí počet obyvatel 30 303.[12]

Pokles obyvatelstva byl způsoben především odsunem Němců ze Slavonicka a ani příchod nových obyvatel nenahradil počet odsunutých. Kromě českých osídlenců se během let v tomto regionu vyskytovaly i rumunští emigranti, slovenské a cikánské rodiny atd. Slavonický soudní okres se po válce téměř vylidnil a následující vlny nových osídlenců v konečném důsledku znamenaly devastaci tohoto pohraničního území.

S proměnami správního uspořádání souvisely i proměny přítomnosti židovského obyvatelstva. (viz tabulka č. 2, 3, s. 12) Velké celospolečenské události a jejich regionální projevy byly pak často pro další existenci židovského etnika naprosto zásadní.

[11] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 37.
[12] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny.* s 28-30.

Tabulka č. 2: Náboženské složení okresu Dačice 1880 – 1930[13]

Rok	Katolíci	Evangel.	Židé	Cs. Církev	Jiné	Bez vyzn.
1880	62 308	2 927	1 008	-	-	-
1900	46 812	3 050	485	-	1	-
1921	45 019	2 679	325	279	20	226
1930	42 882	2 778	227	264	43	440

Tabulka č. 3: Národnostní složení okresu Dačice v letech 1880 – 1930[14]

Rok	Obyvatelé	Češi	Němci	Jiní	Cizinci
1880	66 243	52 276	13 893	7	73
1900	50 282	42 772	7 498	-	12
1910	50 257	42 701	7 455	-	101
1921	56 642	48 548	7 249	65	780
1930	53 950	46 634	6 759	66	491

[13] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku*. s. 13.
[14] Tamtéž.

1.2 Hospodářství v regionu

Protože hospodářská činnost židovského obyvatelstva byla v tomto regionu velmi rozvinutá a Židé svými obchodními aktivitami významně zasáhli do hospodářském obrazu regionu a zvláště pak města Dačice, je úkolem této kapitoly přiblížit celkovou hospodářskou situaci na jihozápadní Moravě. O hospodářských aktivitách židovského obyvatelstva v jednotlivých centrech pak budou pojednávat následující kapitoly.

Velký hospodářský rozvoj v regionu nastal na konci 19. století. Vznikly zde sklárny v Rožnově u Matějovce a ve Starém Hobzí, v Bolíkově prosperovala železárna a palírna, v Cizkrajově zřídil J. M. Flink v roce 1826 chemickou laboratoř, ve které vyráběl dehet a kyselinu octovou. Na dačickém panství byl v Kostelním Vydří zřízen roku 1829 první moderní řepný cukrovar v západní části monarchie, rafinerie cukru pak byla zřízena v roce 1833 i v Dačicích. Region jihozápadní Moravy byl především zemědělským územím, ale tyto průmyslové aktivity znamenaly velice důležitý posun v jeho hospodářském charakteru. [15]

V důsledku průmyslové revoluce ale jihozápadní Morava mnoho podniků ztratila – z hlediska dopravních podmínek byl totiž tento region periferií, a tak zanikla např. textilní továrna ve Starém Hobzí, rafinerie cukru v Dačicích, železárna v Bolíkově i továrna na sukna v Telči.[16] Teprve konec 19. století pak přinesl nový rozvoj těchto malých průmyslových podniků. Židovští podnikatelé v první polovině 19. století byli ale ještě spíše výjimkami.

Po celé 19. století se dále rozvíjely průmyslové podniky, které narušovaly převahu zemědělského charakteru regionu. Od roku 1878 existovala Langova továrna na zemědělské stroje, která představovala v té době největší dačický průmyslový podnik s několika desítkami zaměstnanců. Z hospodářského hlediska patřil k nejvýznamnějším událostem příchod železnice. V roce 1902 byl otevřen provoz na trati Telč-Dačice-Slavonice. Cesta ze Slavonic do Dačic sice trvala přes padesát minut, přesto přinesla dráha významnou možnost napojení regionu na okolní svět.

---

[15] BISTŘICKÝ, J. *Dějiny Dačic.* s. 225-267.
[16] Tamtéž.

Aby se do průmyslového rozvoje mohli zapojit i židovští obchodníci, bylo nutné změnit celospolečenské klima. K tomu došlo až revolucí roku 1848 a postupným přechodem monarchie od poddanského principu k principu občanskému.

Na počátku 20. století byly položeny základy dalšího rozvoje kraje i města (projekt nemocnice, elektrifikace, rozvoj bytové výstavby), ale první světová válka a následná hospodářská krize tento pozvolný vývoj přerušila. [17]

Následovala velká hospodářská krize, která vypukla v roce 1929 a výrazně zasáhla do rozvíjející se průmyslové výroby. Dačický okres zasáhla nejcitelněji v letech 1933 – 1936. Celkově patřil celý politický okres Dačice k velice chudým regionům a hospodářská krize tento stav ještě umocnila. Největším problémem se zde stala nezaměstnanost. Třicátá léta jsou tak v dačické kronice popisována spíše jako seznamy přídělů a počtů nezaměstnaných. Město bylo po první světové válce zadlužené a dluh následkem krize dále rostl. I přes tyto těžkosti ale musely Dačice vydat velké prostředky na stavbu nové budovy okresního úřadu, která byla otevřena v roce 1932. [18]

Po roce 1938 hospodářská krize přerostla v krizi politickou, která vyvrcholila vypuknutím druhé světové války. Válečný stav měl i hospodářský dopad. Už 1. října 1939 byly zavedeny potravinové lístky na mýdlo, od 1. listopadu 1939 na uhlí a 15. prosince také na šaty. Lidé ale stále věřili v znovuobnovení Československé republiky.[19]

Každodenní život za války byl tak vyplněn navíc i hospodářskými těžkostmi. Uprostřed válečných let vznikl v Dačicích průmyslový podnik, který vznikl spojením dílen Antonína Stejskala a Josefa Novotného – byla to továrna na výrobu plnících per. Okamžitě po osvobození ale došlo k rozdělení podniku[20]

Živnostníci, kteří své podnikání udrželi i přes hospodářskou krizi a válku, pak o své firmy přišli po roce 1948, kdy byly soukromé firmy nahrazeny národními podniky. Podobný osud se týkal i soukromých zemědělců, kteří byli nuceni svůj majetek předat Jednotným zemědělským družstvům.

---

[17] Tamtéž.
[18] BISTŘICKÝ, J. *Dějiny Dačic*. s. 269-321.
[19] Muzeum Dačice, Kronika města Dačic, III. díl, s. 89-92.
[20] Tamtéž.

1.3 Poválečné období a odsun Němců

Konec války přinesl městu Dačice několik zásadních změn, které lze považovat za klíčové pro další vývoj města i okresu.

První jednotky Rudé armády se ve městě objevily 9. května 1945 před devátou hodinou. (viz příloha č. 17) Byly nadšeně přivítány a předseda národního výboru Josef Codr slavnostně uvítal velitele sovětských jednotek maršála Malinovského na Palackého náměstí. Druhá světová válka tak pro Dačice skončila, ale její důsledky se promítly do dalších měsíců i let.[21]

Rok 1945 patřil bezesporu k jednomu z nejdramatičtějších roků v dějinách Dačic. Lidé byli z osvobození natolik nadšení, že přehlíželi kořistnické chování některých sovětských vojáků. Ti si totiž přivlastňovali koně či hodinky a obtěžovali místní ženy. Byl dokonce vydán zákaz podávání alkoholických nápojů Rusům. Pro ženy platilo nařízení, aby se ve vlastním zájmu neobjevovaly večer na ulici.[22]

Bezprostředně po osvobození, tedy 10. května 1945, byli zajištěni místní Němci a internováni v budově dačické sokolovny. Rudá armáda také zřídila u Českého Rudolce a Starého Hobzí obrovské zajatecké tábory, kde byli internováni němečtí vojáci i civilisté. Těmito tábory prošlo během čtyř měsíců od května do srpna 1945 neuvěřitelných 250 000 lidí.[23]

Konec války tak probíhal v Dačicích a na Dačicku podobně jako v celém protektorátu. Také zde se v květnu roku 1945 ustanovil Revoluční národní výbor, který převzal jménem obnovené ČSR moc. Česko-německé vztahy se po válce zredukovaly na vztahy vítězů a poražených – z toho vyplývají i následující události. Němečtí obyvatelé byli internováni a následoval jejich odsun z republiky. Ani na Dačicku se tento proces neobešel bez páchání zločinů a bezpráví.

Na přelomu května a června 1945 proběhl v dačickém okrese tzv. divoký odsun, který se tragicky dotkl také dačických Němců. Dačický národní výbor schválil odsun německého obyvatelstva z města a okresu dne 6. června 1945 a už před tímto datem byl připraven podrobný plán na odsun Němců. Kromě velice rychlého postupu odsunu se dačičtí neslavně proslavili provedením několika exekucí skupin německých obyvatel během deportací za hranici.[24] Němečtí

[21] BISTŘICKÝ, J.*Dějiny Dačic*. s. 331.
[22] Muzeum Dačice, Kronika města Dačic, IV. díl, s. 36-40.
[23] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny*. s. 30-31.
[24] BISTŘICKÝ, J. *Dějiny Dačic*. s. 340 – 344.

obyvatelé museli během krátké doby opustit svoje domy jen s minimálním majetkem. Na hranicích byli poté ještě prohledáváni – pro případ, že by s sebou odnášeli cenné věci. V mnoha vylidněných vesnicích došlo k rabování zanechaného majetku.[25]

Patrně nejzásadněji postihl tento radikální zásah národnostní složení soudního okresu Slavonice. Z celého dačického okresu zmizelo během dvou poválečných let téměř sedm tisíc obyvatel. (viz tabulka č. 4) Pro celý kraj stála tato událost na počátku devastačního procesu dalších více než čtyřiceti let.

Tab. č. 4:

Srovnání počtu obyvatel Dačického okresu v letech 1930 a 1950

Rok	Češi	Němci	Jiní	Cizinci
1930	39 318	6 759	66	491
1950	30 303	-	-	-

[25] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny*. s. 28-31.

2. ŽIDÉ NA JIHOZÁPADNÍ MORAVĚ

Tato kapitola se bude věnovat vývoji židovského etnika na jihozápadní Moravě v letech 1670 – 1948. Půjde tedy o dějiny Židů od příchodu, přes proces zrovnoprávnění v polovině devatenáctého století až k fyzickému zániku během druhé světové války.

2.1 Situace v letech 1670 – 1848

Historii Židů na jihozápadní Moravě můžeme začít sledovat od roku 1670, kdy byli Židé vyhnáni z Vídně a Dolních Rakous. Dne 28. února 1670 totiž vydal císař Leopold I. (1640 – 1705) nařízení o jejich vyhnání. Na území jihozápadní Moravy, které těsně sousedilo s dolnorakouským územím, se tak najednou objevilo množství migrujících Židů, kteří se ale nemohli usazovat ve městech. Tak začala vznikat silná vesnická centra, např. Písečné, Bolíkov, Markvarec, Olšany, Staré Hobzí. Židé neputovali vždy do stejného kraje, ale postupně se usazovali na různých místech Čech a Moravy. Z toho plynou na první pohled nepochopitelné úzké kontakty vzdálenějších židovských center v Čechách a na Moravě.[26]

Židé byli tedy osobně nesvobodní, zcela podřízení panovníkovi, jeho vůli a jeho ochraně. Neměli právo nosit zbraň a být ozbrojeni. Král se svými Židy zacházel jako s jinými regály[27], z nichž plynuly příjmy do jeho pokladny. Proto se záhy ukázalo nutné chránit tento zdroj příjmů určitou minimální právní ochranou. Tou se v Českých zemích stala už v roce 1254 Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II.[28]

Přístup českých panovníků k židovské komunitě byl velmi individuální, některá jejich rozhodnutí trvale ovlivnila charakter židovského osídlení. Zejména

---

[26] SMUTNÝ, B *Židovské obce na jihozápadní Moravě a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně*. s. 16.

[27] Regál – výhradní právo panovníka k činnostem přinášejícím majetkový prospěch (např. horní regál, mincovní regál, zemědělský regál aj.)

[28] Vymezení právního postavení židovských obyvatel a stanovení sankcí za útok na židovské obyvatele a jejich majetek, braný jako majetek královský. Zákon však také Židům zaručoval náboženskou svobodu a správní autonomii uvnitř jejich obcí. Tato ustanovení byla právním základem postavení Židů v Českých zemích až do konce 18. století.

vypovídání z měst v průběhu 15. a 16. století změnilo povahu židovského osídlení v Českých zemích. Na Moravě byli Židé roku 1454 Ladislavem Pohrobkem vypovězeni z královských měst Brna, Olomouce, Znojma, Uničova a Jihlavy. K významnějšímu židovskému osídlení těchto měst došlo znovu až ve 2. polovině 19. století. Vyhnanci se usazovali většinou v menších poddanských městech nebo na venkovských panských statcích, kde se věnovali řemeslu a obchodu. Větší část moravských Židů se tedy v 15. století ocitla pod ochranou šlechty a byla rozptýlena v menších sídlištích především v oblasti jižní Moravy. Na šlechtických panstvích došlo postupem času k silné hospodářské provázanosti mezi šlechtou a jí poddanými Židy. Z toho důvodu měla moravská šlechta zájem své Židy chránit i proti vůli dvora. Tato situace napříště způsobila poněkud odlišný vývoj židovských komunit na Moravě a v Čechách.[29]

Dalším zlomovým okamžikem ve vývoji židovského postavení v Čechách a na Moravě je vydání tzv. familiantského zákona[30] Karlem VI. (1711 – 1740), jehož vláda byla charakteristická tvrdým přístupem vůči židovskému obyvatelstvu.

Diskriminační přístup vůči Židům ale v určité míře platil už o mnoho let dříve. Např. již od doby Ferdinanda I. (1556 – 1564) platilo nařízení o povinnosti Židů nosit označení oděvu v podobě žlutého kola na rukávu.

První vlaštovky zrovnoprávnění Židů se objevily už za vlády Josefa II. (1780 – 1790). Ten hned po svém nástupu zrušil potupnou povinnost Židů nosit veřejné označení na oblečení, která platila od poloviny 16. století. Vydáním tolerančního patentu roku 1781 byl judaismus zrovnoprávněn s ostatními tehdy povolenými náboženstvími, a to přineslo náboženskou svobodu i židovskému obyvatelstvu. Za vlády Josefa II. bylo Židům povoleno svobodně obchodovat, věnovat se řemeslům i zemědělství. V této době bylo také nařízeno, že Židé si musí

---

[29] VOBECKÁ, Jana. Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848. *Demografický informační portál.* www.demografie.info.cz. ISSN ISSN 1801-291.

[30] Familiantský zákon je soubor předpisů, které v habsburské monarchii stanovovaly podmínky pro uzavírání sňatků mezi Židy. Toto nařízení vyšlo 25. září 1726 a jeho cílem bylo omezit a regulovat počet židovského obyvatelstva v říši.

Princip familiantského zákona spočíval ve stanovení určitého počtu židovských rodin, které mohly v dané zemi nebo v daném místě žít. Uzavřít sňatek a tedy i založit rodinu mohl dospělý Žid teprve tehdy, pokud se v daném místě počet rodinných jednotek snížil pod předepsaný maximální počet. Podle tohoto zákona se směl ženit a následně přebírat majetek pouze nejstarší syn, ostatní neměli to právo

Familiantský zákon též přispěl k poněmčení židovského obyvatelstva v českých zemích, protože pod podmínkou "vzdělání" se vedle znalosti náboženství nejčastěji skrýval požadavek, aby familiant uměl mluvit, číst a psát v německém jazyce.Většina omezení plynoucích pro Židy z familiantského zákona byla zrušena po roce 1848.

vybrat jméno ze seznamu povolených, a zvolit si stálé německé příjmení. Po smrti Josefa II. ale došlo k útlumu ve vstřícném přístupu státní moci, a tak se Židé dočkali dalších svobod až s revolucí roku 1848.

V samotných Dačicích můžeme historii přítomnosti židovského obyvatelstva sledovat již od poloviny 16. století. Úplně první zmínka pochází z roku 1585 a objevuje se ve zprávě o založení místního kožešnického cechu. V té se konstatuje, že žádný Žid nesmí prodávat své zboží v neprospěch kožešníků ve městě, a jeho zboží musí být uznáno cechovními mistry za dobré. Dále je zde v polovině 17. století mezi dačickými obchodníky zmíněn Žid Elizeus, obchodník se šátky.[31] Tyto zmínky patří ale Židům, kteří v Dačicích nesídlili. Ještě v roce 1700 totiž argumentuje dačická obec, která žádá přidělení vinopalny křesťanovi tím, že v obci není žádný Žid, který by mohl tuto živnost provozovat.[32]

Na přelomu 18. a 19. století místní farní zápisy uvádí přítomnost několika židovských rodin. V roce 1795 jsou to dvě, roku 1801 tři a roku 1804 jsou to čtyři židovské rodiny.[33]

V tomto období je ještě židovská komunita spojena především s vesnickými centry, protože cesta do měst se Židům otevře až po roce 1848.

[31] BERINGER, J., JANOUŠEK, J. *Město a panství Dačice.* s. 60-61.
[32] Tamtéž.
[33] Římskokatolická fara Dačice. Farní kronika. s. 171 – 176.

2.2 Situace v letech 1848 – 1867

Proces zrovnoprávnění v letech 1848 – 1867 přinesl Židům mimo jiné volnost pohybu a možnost usazovat se ve větších centrech. Židovské rodiny se tedy stěhovaly z vesnických center do měst. Ve městech jako byly Dačice nebo Slavonice, se utvářely silné židovské komunity. Židovští obchodníci a podnikatelé se mohli aktivně zapojit do hospodářského života regionu.

Ke zrovnoprávnění Židů samozřejmě nedošlo náhle, ale postupným vývojem, který začal už za výše zmiňovaného Josefa II., pokračoval rokem 1848 a završil se vydáním nové ústavy roku 1867. Zlepšení postavení židovského obyvatelstva bylo ale jenom jednou ze změn, které po roce 1848 zasáhly společnost. Toto období znamená zejména přechod od společnosti poddanské k občanské, a to se týkalo všech obyvatel tehdejší monarchie.

V roce 1849 tedy bylo Židům konečně povoleno svobodně uzavírat sňatky a byla jim zaručena i právní rovnost ve vztahu k ostatním křesťanským obyvatelům. V roce 1852 bylo Židům povoleno svobodně nabývat domovní majetek a roku 1859 jim bylo přiznáno i právo na vlastnictví půdy.[34] Doposud značně omezovaní židovští obchodníci získali stejné podmínky pro podnikání a brzy mohli konkurovat i zavedeným firmám v mnoha oborech.

Židé mohli napříště pracovat ve veřejných úřadech a školách, byl zrušen familiantský zákon, numerus clausus pro venkovské Židy, padla instituce inkolátu[35] a byla zrušena ghetta. Plnou rovnoprávnost formálně získali Židé roku 1867 vyhlášením tzv. prosincové ústavy, která zaručovala všeobecné občanské svobody. Bylo jim přiznáno státní občanství, politická a občanská rovnost před zákonem, možnost volně se stěhovat, nabývat nemovitosti, provozovat jakoukoli živnost a také volit a být volen. Mezi právy Židů a právy ostatních obyvatel země neexistoval rozdíl – poprvé v moderních dějinách.

---

[34] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 32-34.

[35] Inkolát byl pojem středoevropského, českého a rakouského stavovského práva a označoval příslušnost mezi plnoprávné domácí šlechtické rody, jakousi středověkou obdobu občanství Opravňoval mimo jiné k nabývání významných nemovitostí. Teprve držitel takového statku byl oprávněn účastnit se zemských sněmů a ucházet se o zemské úřady. Inkolát se získával narozením nebo výslovným udělením, o němž v Českých zemích od korunovace Jana Lucemburského roku 1310 až do stavovského povstání roku 1618 rozhodoval výhradně zemský sněm.

Bohužel to ale nic nezměnilo na antisemitské náladě většiny českého obyvatelstva. Například když roku 1866 došlo v souvislosti s prusko-rakouskou válkou k epidemii cholery, která zasáhla i Jemnici, objevily se zprávy, že nemoc přinesli Židé. Kvůli tomuto nepodloženému obvinění došlo v Jemnici k útoku na židovskou čtvrť, při kterém bylo zapáleno několik domů.[36]

Ve druhé polovině 19. století dochází tedy v Dačicích k usazování prvních židovských rodin. Jednalo ze hlavně o rodiny z okolních vesnických center. Z Markvarce to byly rodiny Freundova, Stukartova, Schulzova a Jelínkova, dále to byla rodina Grünfeldova z Brtnice u Jihlavy a další rodina Jelínkova z Olšan.[37]

Pro vesnické židovské obce znamenal proces zrovnoprávnění prakticky zánik, protože většina židovských rodin se začala stěhovat do větších měst za lepšími sociálními i hospodářskými podmínkami. Někteří Židé se stěhovali za svými příbuznými do větších měst, někteří si ve městech začali budovat svůj nový život sami. Tuto situaci o úbytku židovského obyvatelstva ve vesnicích a proměnách v počtu obyvatel ve větších městech dokládají tabulky č. 5 a 6.

Tabulka č. 5: Přehled židovského obyvatelstva ve vesnických centrech jihozápadní Moravy 1848 – 1930

Obec	Dolní Bolíkov	Písečné	Staré Hobzí	Markvarec
1848	160	333	-	179
1857	135	334	-	212
1869	30	122	-	83
1880	7	106	-	33
1900	8	64	12	7
1921	5	23	9	7
1930	3	14	-	-

[36] KLENOVSKÝ,J. *Židovská čtvrť v Jemnici*. s. 12.
[37] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku*. s.56.

Tabulka č. 6: Přehled židovského obyvatelstva ve městech jihozápadní Moravy 1848 – 1930

Obec	Dačice	Jemnice	Slavonice	Telč
1848	-	275	27	-
1857	-	305	23	-
1869	-	143	63	-
1880	61	149	75	-
1900	62	121	77	154
1921	14	84	58	-
1930	37	53	49	78

2.3 Situace v letech 1867 – 1938

Jak bylo řečeno, po roce 1848 odešlo mnoho židovských obyvatel z vesnických center do měst. Druhá polovina 19. století se tedy nese v duchu těchto změn. Židovští podnikatelé a obchodníci budovali ve městech své živnosti i společenské postavení.

V roce 1880 žilo už v Dačicích 61 obyvatel židovského vyznání, kteří patřili pod náboženskou obec v blízké Jemnici. Jejich náboženské obřady se konaly buď v Jemnici, nebo v Markvarci, protože síla židovského obyvatelstva v Dačicích nebyla a nikdy nebude tak velká, aby si vynutila postavení vlastní synagogy nebo zřízení vlastní náboženské obce, jako tomu bylo právě v blízkých Slavonicích či Jemnici.[38]

Už v roce 1871 je ale v Dačicích zmíněna židovská škola s 12 žáky, stejně jako židovská modlitebna, která byla v pronajatých místnostech, pravděpodobně v dnešní Antonínské ulici. [39] I když počet židovských obyvatel v Dačicích nebyl nijak vysoký, přesto zasáhli významným způsobem do dějin města, a to zejména svými hospodářskými aktivitami, které se orientovaly převážně na obchodní a hostinskou činnost.

[38]STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 56.
[39] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny.* s. 15.

Do této situace roku 1899 náhle vpadla tzv. Hilsnerova aféra[40], která bezprostředně souvisela i s územím jihozápadní Moravy. Leopold Hilsner byl obviněn ze dvou vražd – vraždy Anežky Hrůzové a Marie Klímové. A právě v kauze Marie Klímové do případu vstoupil i region jihozápadní Moravy. Hilsner totiž patřil k žebravým Židům, kteří se potulovali po židovských obcích a prosili o podporu. A právě ve dnech mezi 11. červencem a 20. červencem 1898, kdy měl spáchat druhou vraždu, pobýval na jihozápadní Moravě. Přes Znojmo, Moravské Budějovice, Jemnici, Slavonice a Telč se dostal do Jihlavy a odtud do Polné, kde měl vraždu spáchat. Nakonec byl odsouzen k trestu smrti, který mu císař změnil na trest doživotní.[41]

Tato aféra samozřejmě vyvolala silnou vlnu antisemitismu, došlo k šíření xenofobních názorů, pověr a pomluv. Židé patřili k německy mluvícím občanům a byli zvyklí na nevraživost ze strany česky mluvící většiny. Teď šly ale česko-německé spory stranou a společnost se zaměřila pouze na „židovské nebezpečí".

Tento postoj není omezen jen na území jihozápadní Moravy, ale antisemitské přesvědčení panovalo ve většině české společnosti.

Samotné město Dačice bylo před první světovou válkou střediskem několika národnostních i náboženských skupin. Existovala tu česká resp. moravská většina, s níž koexistovala německá resp. rakouská menšina, a jako třetí je doplňovala židovská kultura. Po roce 1918 logicky došlo k oslabení německé kultury, přesto až do roku 1939 zůstaly v Dačicích přítomné všechny tři složky. (viz tabulka č. 7, 8, s. 24)

[40] Hilsneriáda je označení pro procesy s Židem Leopoldem Hilsnerem, který byl obviněn z vraždy dvou dívek a pro celospolečenskou diskusi s procesy spjatou. Procesy doprovázené mediální protižidovskou kampaní i kampaní na podporu Hilsnera a česko-německými národnostními spory ovlivnily českou, potažmo celou rakousko-uherskou společnost na přelomu 19. a 20. století. Hilsneriáda byla největším propuknutím antisemitismu na našem území během 19. století.

[41] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 36.

Tabulka č. 7: Národnostní složení města Dačice v letech 1880 – 1930

Rok	Domy	Obyvatelé	Češi	Němci	Jiní
1880	349	2 497	2 358	132	7
1900	364	2 802	2 747	49	4
1910	390	2 850	2 800	48	2
1921	423	2 674	2 581	42	51
1930	487	2 547	2 454	58	35

Tabulka č. 8: Náboženské složení města Dačice v letech 1880 – 1930

Rok	Katolíci	Evangelíci	Židé	Čs. církev	Jiné	Bez vyznání
1880	2 399	37	61	-	-	-
1900	2 670	70	62	-	-	-
1930	2 191	105	37	15	4	195

Za první světové války se v Dačicích začali objevovat uprchlíci. Jednalo se převážně o haličské Židy a uprchlíky ze severní Itálie, kteří byli umisťováni v Dačicích i ve Slavonicích. (viz příloha č. 2) Hygienické návyky těchto uprchlíků byly velice primitivní a zejména z toho důvodu v roce 1916 propukla epidemie tyfu. Při ní zemřelo několik osob včetně dačického lékaře Tischera.[42] Tato skutečnost jenom podpořila antisemitskou náladu, ke které ještě přispěl černý obchod držený většinou v rukou Židů, který kvetl v důsledku hospodářské krize. Spojení těchto negativních nálad s německým charakterem židovského obyvatelstva přispěl k incidentu, ke kterému došlo po vzniku Československa v říjnu 1918. Dne 30. října 1918 byl v Dačicích spáchán útok na židovské obchody jako jakési potrestání židovských prorakouských postojů. [43]

Mezníkem v dějinách byl rok 1918. Vznik Československé republiky znamenal pro všechny velké změny. Pro Židy na jihozápadní Moravě to znamenalo především odříznutí od kontaktů na rakouské obce, které se náhle ocitly

[42] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Dačice, karton 439 (Vojenské záležitosti 1915).
[43] Muzeum Dačice. Kronika města Dačic, III. díl. s. 46.

za hranicemi. První republika ale také znamenala svobodné podmínky pro podnikání a společenské aktivity židovského obyvatelstva. Objevuje se i židovské národní cítění. Při sčítání lidu se mnoho židovských obyvatel hlásilo přímo k židovské národnosti.

Relativně bezproblémový prvorepublikový život skončil na konci třicátých let příchodem nacistického režimu. Protože region jihozápadní Moravy byl pohraničním územím, pocítil německou okupační politiku již v roce 1938.

Většina židovského obyvatelstva na to reagovala útěkem do „vnitrozemí", tedy do pozdější tzv. Druhé republiky.

2.4 Situace v letech 1939 – 1945

Židé se stali hlavním terčem nacistického režimu. Z Dačic se okresní centrum přesunulo do Telče a odtud také přicházela všechna nařízení okupačního režimu.[44] Zápisky Jana Brothánka (1890 – 1944) nám poměrně přesně ukazují situaci, v jaké se židovští občané ocitli. Jan Brothánek byl okresním hejtmanem od ledna 1939, kdy vystřídal Františka Cagaše. Jeho deníkové zápisky z roku 1941 představují velice cenný materiál pro dějiny města a okresu. Těsně před atentátem na Heydricha byl na místo Jana Brothánka jmenován příslušník jednotek SS JUDr. Alexander Böttscher. V té době byl jako velezrádná organizace rozpuštěn i zdejší Sokol, ve kterém se Brothánek angažoval – rozšiřovali letáky a pomáhali rodinám perzekvovaných.

Do odbojové práce se zapojilo mnoho dačických občanů. Místní odbojová činnost spočívala především v rozšiřování letáků, materiální pomoci rodinám zatčených, ale i v pouhém poslouchání zahraničního rozhlasu, za který dával nacistický režim trest smrti.

---

[44] Z protestu Městské rady v Dačicích ze dne 9. dubna 1929: *„Městská rada v Dačicích podává opětovně nejostřejší ohražení proti žádosti města Telče o přeložení okresního úřadu z Dačic do Telče a vyzývá všechny povolané činitele, aby už v zájmu pouhé spravedlnosti, klidu našeho občanstva na okrese, svorné spolupráce našich okresu zástupců pro hospodářské povznesení celého okresu, ani seriosně nepřehlíželi k podobným žádostem, které postrádajíce opravdu vážných a věcných důvodů, sledují většinou jen dosažení egoistických cílů jednoho města i za cenu degradace druhého města a jeho naprostého hospodářského ochromení... Městská rada dačická věří, že spravedlnost je vůdčí ideou vlády republiky Československé, a proto jistě nedopustí, aby spáchal křivdu na městě, které se ani rakouská vláda neodvážila vzíti Dačicím úřady, které téměř celé jedno století mají a to jenom proto, aby splněny byly vypjaté egoistické nároky druhého města."*

Nejaktivnější byla zejména vojenská organizace Obrana národa[45], dále komunistický odboj a odbojová organizace Sokola. Struktura Obrany národa byla ale brzy odhalena a došlo k zatýkání, které zasáhlo i dačické členy – zahynuli A. Gšventner, R. Charbula, L. Chalupský a A. Chloupek. Decimována byla i odbojová organizace Sokola. Sokol byl oficiálně rozpuštěn v říjnu roku 1942.[46]

Heydrichiáda[47] v květnu 1942 do Dačic přinesla stanné právo a zatýkání. Tento kraj měl jistou souvislost s atentátem na Heydricha. V březnu roku 1942 totiž u Telče seskočila parašutistická skupina Out distance, kterou tvořili českoslovenští vojáci z Anglie. Jeden z nich, Adolf Opálka, byl později velitelem pražských parašutistů, kteří padli v kostele sv. Cyrila a Metoděje 18. června 1942.[48]

V Kronice města Dačice ze dne 2. června 1942 se píše: *„Dne 2. června 1942 po páté hodině, sotva se rozednilo, byli obyvatelé města probuzeni mlácením a hlomozem. Celé město bylo doslova obsazeno německým vojskem a uniformovanými německými výrostky, pravděpodobně z blízkých německých obcí...Ozbrojení muži procházeli ulicemi města a v každém téměř domě konali důkladné prohlídky. V domě, kde ihned neotevřeli, musili se všichni obyvatelé legitimovat. Kdo se nemohl legitimovat, byl předveden k vyšetřování a do vazby. Němci řvali německy, zvláště na muže, a žádali ‚Wafe'. Hledali zbraně a parašutisty nebo atentátníky. Počínání Němců toho dne způsobilo – zvláště z počátku – ve městě zděšení. Prohlídky skončily teprve o dopoledních hodinách, načež Němci odtáhli jinam."*[49]

Ze zápisků Jana Brothánka máme přehled o protižidovských opatřeních, zákazech a příkazech, které postupně vyčleňovaly Židy ze společnosti. Mezi nejabsurdnější patřil např. zákaz kupování česneku. K dalším rasovým

[45] Obrana národa byla jedna z prvních protifašistických odbojových skupin na území protektorátu. Na jejím založení se podíleli příslušníci bývalé československé armády, mezi nimiž byli i profesionální zpravodajci. Skupina byla zaměřena v první řadě na zpravodajskou činnost, ale jejím cílem také bylo seskupit vojenské a národní síly k zásahům proti Němcům, zejména akcemi sabotážními. Zajišťovala také ilegální přechody do zahraničí, ukrývala československou voj. výzbroj a orientovala se na přípravu vojenského povstání.

[46] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny*. s. 23.

[47] Heydrichiáda je souhrnný název období represí uplatněných nacistickými okupanty během druhé světové války na celém území protektorátu Čechy a Morava po příchodu Reinharda Heydricha jako zastupujícího říšského protektora do Prahy 27. září 1941. Ten byl do protektorátu poslán s úkolem, aby zde potlačil sílící protinacistický odboj a udělal tu pořádek, jelikož říšský protektor Konstantin von Neurath byl údajně „málo krutý". Záhy bylo také vyhlášeno stanné právo a účastníci odboje (mj. vůdcové Obrany národa či činnovníci Sokola) byly masově zavíráni a popravováni.
V užším smyslu (někdy také jako druhá heydrichiáda) je výraz používán pro represe uplatňované na území protektorátu po atentátu na Reinharda Heydricha.

[48] STEHLÍK, M. *Zapomenuté dějiny*. s. 21.

[49] Muzeum Dačice. Kronika města Dačic, III. díl.

zákonům patřilo označení oděvu, zákaz vycházet ve večerních hodinách, omezení nákupní doby, atd. Židé marně doufali, že těmito opatřeními nacistická politika skončí a nikoho by nenapadlo, jak německé protižidovské tažení dopadne. Konference ve Wansee[50] v lednu roku 1942 přinesla definitivní plán na tzv. konečné řešení, který začal být realizován už v průběhu roku 1942.

Kromě zápisků Jana Brothánka je dochována vyhláška Okresního úřadu v Dačicích ze dne 28. listopadu 1939, která upravuje styk židovského obyvatelstva s ostatním obyvatelstvem, týká se měst Dačice a Telč a všech venkovských obcí. Ve vyhlášce je zakázán vstup Židům do hostinců, nebo jsou hostinští povinní vyhradit Židům oddělenou místnost, totéž platí o veřejných čítárnách. Dále jsou majitelé hostinců povinni *toto opatření zevně i uvnitř podniku ihned zřetelně vyznačiti*. Židům se dále zakazuje návštěva a používání všech veřejných plováren a koupališť, *pokud pro ně nebudou v budoucnosti zřízeny takovéto podniky*. Majitelům veřejných lázní se nařizuje, aby pro návštěvníky židovského původu vyhradili zvláštní část lázní a řádně ji vyznačili.

Dne 6. března 1941 začalo vystěhování Židů s Jihlavy. Postupně byli přesouváni do Dačic a do Třeště. Začátkem května 1941 se v Telči konal odvod práceschopných židovských mužů do padesáti let na práce. Dalšího dne přišlo na Okresní úřad v Telči nařízení Zemského úřadu v Brně o vytvoření pracovních čet z Židů. Tyto čety měly odstraňovat letáky a nápisy zaměřené proti Německu.

Židé jihozápadní Moravy byli zařazováni do dvou transportů označených Av (dne 18. května 1942) a Aw (22. května 1942), kterými se dostali do Terezína. Většina z nich pak nastoupila do východního transportu smrti do Lublinu dne 25. května 1942. Další zemřeli v Osvětimi, Treblince, Brzezince, Majdanku, Sobiboru či Izbici. Jen zlomek jich vyhlazovací proces přežil. (viz příloha č. 18)

Po válce měli ti, kteří přežili, většinou problém získat zpět svůj rodinný majetek. Jejich rodiny se totiž před válkou většinou hlásily k německému občanství, takže na ně bylo pohlíženo jako na ostatní německé obyvatelstvo. Mnozí tedy skončili v emigraci. V této smutné době hrály velkou roli příbuzenské vztahy a přeživší členové rodin se stěhovali do jednoho místa. Navíc vznikl stát Izrael, který se stal cílem mnoha z nich.

[50] 20. ledna 1942 se na pozvání Reinharda Heydricha, šéfa bezpečnostní policie, zúčastnili zástupci SS a říšské vlády zasedání v budově Interpolu na Grossen Wansee v Berlíně. Dne 31. července byl totiž Heydrich pověřen Hermannem Göringem, předsedou rady ministrů pro říšskou obranu, vypracováním celkového návrhu vyhlazovací války proti Židům.

Po válce židovské etnikum takřka zmizelo. Nejbližší židovská obec byla zachována v Jihlavě. Jediným pomníkem dávné přítomnosti Židů na jihozápadní Moravě zůstalo několik židovských hřbitovů, které ale bohužel začaly chátrat už za války.

3. VESNICKÁ ŽIDOVSKÁ CENTRA

Po charakteristice života židovského obyvatelstva v celé oblasti se v následujících kapitolách chci věnovat podrobnějšímu popisu života významnějších dačických rodin, které do Dačic přišly z okolních vesnic. Proto považuji za důležité představit i vznik a vývoj osídlení vesnických center židovskou komunitou. A to od příchodu Židů v 17. století, proces zrovnoprávnění a jejich odchod do měst, až k útěku do vnitrozemí a jejich osud během druhé světové války.

Při vzniku vesnických židovských obcí na jihozápadní Moravě lze konstatovat určité zákonitosti.

Tato centra začala vznikat po vyhnání Židů z Dolních Rakous a Vídně. Protože vznikala bezprostředně za dolnorakouskými hranicemi, je pravděpodobné, že Židé považovali své vyhnání za přechodné a uvažovali o pozdějším návratu. Nakonec ale na Moravě zůstali. Vrchnost je usazovala většinou v sídlech panství nebo statků, protože důležitým aspektem jejich přítomnosti tady bylo hospodářské využití právě ze strany vrchnosti. Panovník totiž vždy při nástupu do funkce stvrzoval míru tolerance vůči Židům a samozřejmě si za to nechal od Židů náležitě zaplatit. Jejich majetek byl přitažlivým zdrojem příjmů nejen pro krále, ale také pro měšťany, šlechtu a církev.

Židé si postupně v nových sídlech vytvářeli náboženské obce, stavěli synagogy, otevírali židovské školy a vznikaly i židovské hřbitovy – ty samozřejmě mimo obce, většinou v lesním terénu. Židé totiž nesměli vlastnit zemědělsky využitelnou půdu.[51]

Židé v regionu provozovali palírny a většinou se zabývali obchodní činností s nejrůznějšími druhy zboží.

Takto si téměř dvě stě let budovali určitou pozici, která byla zásadně určena jejich vyčleněním ze společnosti. Jejich soudržnost tak byla vyvážena izolovaností a

[51] IV. lateránský církevní koncil z roku 1215 potvrdil úplnou segregaci židovských obyvatel křesťanských zemí. Od této doby byl přísně omezován styk křesťanů a Židů, intimní vztahy mezi nimi byly považovány za hrdelní zločin. Židé mohli žít jen v uzavřených židovských ulicích a čtvrtích se striktním omezením pohybu mimo tato ghetta. Vzhledem k tomu, že Židé byli považováni za „otroky a vězně římské říše", nesměli zaměstnávat křesťany, vlastnit půdu a zabývat se zemědělstvím. Povoleným zdrojem obživy se pro ně stal obchod s penězi a s úroky, což byla činnost křesťanům zakázaná až do konce 15. století. Obchod a řemesla nesměli Židé vykonávat buď vůbec, nebo jen omezeně uvnitř ghetta či v oblastech, které přímo nekonkurovali křesťanským obchodníkům

omezeností svobod. Politické změny poloviny devatenáctého století měly tento stav změnit (viz kapitola 2.2). Doposud uzavřená města se Židům otevřela, což mělo za následek likvidaci vesnických center. Na druhé straně se ale objevilo silné židovské zastoupení ve městech.

Po svém zrovnoprávnění začali Židé svobodně podnikat a všestranně se zapojili do společenského života. Některým se dařilo více, jiným méně.

Definitivní konec života židovských obcí pak nastal s příchodem nacistické ideologie na naše území.

3.1 Dolní Bolíkov

3.1.1 Situace v letech 1670 – 1848

V Dolním Bolíkově se první židovští uprchlíci začali objevovat a usazovat ihned po roce 1670. Největší část jich přišla z Vídně, kam se také po roce 1848 mnoho zdejších Židů opět vrátilo. Brzy po svém příchodu zde vytvořili židovskou náboženskou obec, začátkem 18. století tu pak vznikl také židovský hřbitov. Nejstarší náhrobek na tomto hřbitově je z roku 1701 a patří Aronovi, synu Jakoba Austerlitze. Další jsou z let 1730 (dcera Davida) a 1766 (Hana, dcera Mendla). V Dolním Bolíkově byla postavena i synagoga. V této vesnici byla židovská komunita tak kompaktní, že vytvořila vlastní židovskou čtvrť – ve smyslu soustředění domů s židovskými obyvateli.[52]

První zmínka o Židech v Bolíkově pochází z roku 1725. Jedná se o prodej statku Bolíkov telčskému hraběti Lichtenštejnovi-Kastelkornovi, pro kterého byl vyhotoven inventář statku. Právě v něm je uvedena i palírna a koželužna pronajatá Židům a také nájmy ze sedmi židovských domů. [53]

V roce 1763 je uvedeno již čtrnáct židovských rodin.

Další zprávu o bolíkovských Židech najedeme ve zprávě z roku 1848 o velkém požáru, který zasáhl Bolíkov roku 1822. Tehdy prý shořelo sedmnáct křesťanských domů a dvacet tři domů židovských. V tomto období se počet Židů v Bolíkově pohyboval kolem sto šedesáti osob.[54]

---

[52] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 21.
[53] HRUSCHKA, R. *Geschichte der Juden in Wölking.* s. 574-585.
[54] Tamtéž.

Co se týče povolání zdejších Židů, jednalo se především o vinopalníky a obchodníky. Nejvíce zdejších obchodníků dávalo přednost střížnímu zboží. V době před rokem 1848 zde můžeme najít jména, se kterými se později setkáme i v Dačicích. Vinopalnu provozovali: Salomon Bauer (1794 – 1835), David Bauer (1828), Anton Bauer (1842 – 1845), Samuel Löwy (1808 – 1827), Joachim Löwy (1839 – 1867), Wolf Pollak (1795 – 1812), Abraham Planer (1838 – 1840) a Hermann Wozelka (1844). Řezníkem byl Mandl Fleischmann. Mezi podomními obchodníky se střížním zbožím patřili Wolf Bauer (1837 – 1846), Alexandr Bauer (1847), Lazar Fleischmann (1805 – 1820), Aron Grazinger (1819 – 1844), Markus Hirschkron (1819 – 1844), Jakob Jelinek (1832 – 1847) a Planer Guttmann (1819 – 1937). Koloniál provozovali Josua Fürst a Jakob Hirschkron.[55]

O židovských rodninách, které v té době v Bolíkově žily, máme informace z židovské matriky, která začíná dne 1. května 1784. Zde najdeme celkem dvacet čtyři různých jmen. Přehled vypadá takto: Bauer sedm rodin (1789 – 1847)[56], Bodansky (1790 – 1792), Engel (1830), Fleischer (1788), Fürst (Salomon a Josua, 1792 – 1845), Fleischmann (Lazar a Mandl, 1805 – 1830), Goldstein (1791), Grazinger čtyři rodiny (1807 – 1849), Hirschl (1791) Hirschkron sedm rodin (1789 – 1845) Jelinek (Simon a Jakob, 1802 – 1847), Kohn (Jakob a Bernhard, 1790 – 1803), Kraus (1832), Löftter (1788 – 1796), Pollak tři rodiny (1788 – 1836), Planer šest rodin (1789 – 1844), Pruk (1799), Singer (1789 – 1792), Spiegel (1808), Schön (Josef a Isak, 1790 – 1828), Tauber (Salomon a Josef, 1786 – 1838), Wozelka (1844), Weiss (1797 – 1802), Winter (1824 – 1825).[57] Toto dokazuje, jak silná byla židovská komunita v Bolíkově a jaký měla zcela jistě hospodářský vliv.

[55] Tamtéž.
[56] data označují zápisy v matrice
[57] HRUSCHKA, R. *Geschichte der Juden in Wölking*. s. 574-585.

3.1.2 Situace v letech 1848 – 1942

Po roce 1848 došlo k úbytku obyvatel vesnických center, ale přesto se počet obyvatel v Bolíkově pohyboval nad hranicí dvou set. V Bolíkově byl pokles obyvatel způsoben především odchodem židovských rodin. Po jejich odchodu se Bolíkov stal německou vsí se silnou českou menšinou, ve které drtivě převažovali katolíci.

S novou ústavou se mohlo změnit i společenské postavení Židů. Tato skutečnost se odrazila v osudech dvou bolíkovských židovských rodáků. Prvním byl továrník Friedrich Pollak (1831 – 1914), který odešel do Vídně, kde začal podnikat. Protože pocházel z rodiny obchodníka se suknem, zůstal tomuto odvětví věrný i ve Vídni. Postupně vlastnil továrny na sukno nejen ve Vídni, ale i ve Fulneku a Ústí nad Orlicí. O jeho společenské vážnosti svědčí jeho jmenování čestným občanem ve Fulneku.[58]

Druhým mužem je novinář Heinrich Mayer (1835 – 1905), který také působil ve Vídni, kde se podílel na založení periodika *Neues Wiener Tagblatt*. Také on je pohřben na bolíkovském židovském hřbitově.[59]

Tyto dva osudy symbolizují novou situaci židovského etnika ve druhé polovině 19. století. Základním aspektem této doby je už několikrát zmíněný odliv obyvatel vesnic do větších center. Jak už bylo také zmíněno, mnoho bolíkovských Židů se vrací zpět do Vídně, se kterou i přes svůj odchod neztráceli kontakty. Nejčastěji ale hledali štěstí v nejbližších městských centrech – Dačicích a Slavonicích. Tyto přesuny obyvatel jsou nejlépe zaznamenány v dokumentech o sčítání lidu. V roce 1857 žilo v Bolíkově ještě 135 židovských obyvatel – právě v padesátých letech jsou zaznamenány největší počty Židů ve vesnických centrech. V roce 1869 už ale v Bolíkově žije pouze 35 židovských obyvatel. Během dvanácti let se tak počet Židů snížil na méně než jednu čtvrtinu původního stavu.[60] Toto oslabení mělo samozřejmě vliv na fungování náboženské obce, synagogy, židovské školy, atd. V roce 1891 tak byla samostatná židovská obec zrušena a zbylí bolíkovští Židé byli přiřazeni pod dosud fungující obec v Písečném. Dne 16. ledna 1898 byla prodána synagoga zdejšímu rolníkovi Janu Novákovi

[58] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 39-40.
[59] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 40.
[60] STEHLÍK, M. *Zánik vesnických židovských center jihozápadní Moravy 1848-1948.* s. 48.

za 330 zlatých a o rok později zbořena.[61] Dále zanikla i židovská škola. Během několika desítek let se tak zhroutil systém, který byl pomalu budován v předchozích staletích.

V prvorepublikovém období žila v Bolíkově už pouze jediná židovská rodina – rodina Wottitzkých. Provozovali tu v č. p. 13 koloniál. Po roce 1938 ale i oni Bolíkov opustili. Po roce 1938 se totiž Dolní Bolíkov dostal pod německou správu a po zabrání obce by byli Židé vystaveni okamžité perzekuci. Ilegálně se jim podařilo přejít na území tehdejší Druhé republiky – do Třeště k příbuzným. Po obsazení zbytku Československa už ale nacistickému režimu nebylo možné uniknout, a tak byli v květnu 1942 zařazeni do terezínského transportu a následně byli odvlečeni do Lublinu, kde zahynuli. Pouze nejstarší syn, Emil Wottitzky, se zachránil ještě v roce 1939 útěkem do Jugoslávie, kde válku přežil.[62] Do Bolíkova se ale už nevrátil ani on, a tak se po roce 1945 židovská kultura v Dolním Bolíkově už neobnovila.

Poslední připomínkou přítomnosti židovské komunity v Bolíkově zůstal zdejší židovský hřbitov, ale ani on neušel devastaci. Během války zůstal neporušen, ale v poválečných letech byl takřka zlikvidován místními obyvateli, kteří rozebrali většinu náhrobků za účelem použití tohoto kvalitního kamene na stavby. Mnoho dalších náhrobků bylo vyvráceno a povaleno. Místo se tak dnes nachází v opravdu neutěšeném stavu. (viz příloha č. 15)

[61] Tamtéž, s. 49.
[62] Tamtéž.

3.2 Staré Hobzí

Staré Hobzí bylo jedním z dalších židovských center na jihozápadní Moravě. Leží asi deset kilometrů od města Dačice.

3.2.1 Situace v letech 1670 – 1848

V roce 1685 zde byly zaznamenány první čtyři židovské rodiny, o desetiletí později zde žilo patnáct rodin, které měly celkem sedmdesát jedna členů a obývaly deset domů. Opět zde je, stejně jako v Bolíkově, možné mluvit o židovské čtvrti, protože tyto domy tvořily samostatnou ulici.[63]

Pohnuté období prožívali Židé ve Starém Hobzí za vlády Karla VI. (1711–1740), otce Marie Terezie, které je nazýváno obdobím úředního antisemitismu. Roku 1726 byl vydán tzv. familiantský zákon, o kterém již byla řeč, a dále byl vyhlášen tzv. translokační reskript, který nařizoval, aby Židé sídlili v uzavřených čtvrtích dostatečně daleko od kostelů a jiných prostranství, kde se konaly křesťanské náboženské obřady. Dostatečně daleko znamenalo v tehdejší měrové soustavě sto sáhů a tři střevíce. Translokační reskript znamenal ve svém důsledku zpřísnění již existujících ghett.[64] Židé se tedy museli přesunout dále od kostela na periferii obce. Pro vrchnost ale Židé znamenali vítaný finanční zdroj. Hovoří o tom platby Židů z roku 1724, kdy hraběti z Deblína odváděli činži 360 zlatých ročně, včetně nájmu za palírnu a potašárnu.[65]

Dne 28. ledna 1739 byl Židům prodán pozemek hrabětem Františkem Antonínem z Deblína. Na tomto pozemku byla vystavěna synagoga. První budova byla zřejmě menších rozměrů, vešlo se do ní pouze padesát pět osob. Později došlo k rozšíření.[66]

Ve Starém Hobzí jsou dochovány matriky smrti a narození, podle kterých můžeme doložit tyto rodiny: Appelfeld (1845 – 1870), Bodascher (1851 – 1858), Ebstein (1789 – 1873), Fuchs (1789 – 1873), Friedmann (1789 – 1862), Fleischmann (1857 – 1861), Gutfreund (1806 – 1891), Hermann (1815), Kraus

[63] STEHLÍK, M. *Židé Dačicku*. s. 29-31.
[64] Tamtéž.
[65] SMUTNÝ, B. *Židovské obce jihozápadní Moravy a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně*. s. 16-17.
[66] ROZKOŠNÁ, B. *Židé ve Starém Hobzí*. s. 36.

(1813), Kohn (1857 – 1859), Mayer (1825 – 1826), Singer (1795 – 1827), Spitz (1790 – 1864), Schön (1790 – 1839), Schiller (1875 – 1909), Stark (1850 – 1887), Weiss (1789 – 1822), Wurnfeld (1789 – 1791).

Zdejší Židé se realizovali v pro ně typických zaměstnáních. Rodina Friedmannova a Singerova měla v nájmu zdejší vinopalnu. Kromě vinopalníku zde působili i obchodníci s nejrůznějším zbožím, sklář a krejčí.

Od roku 1826 tu fungovala také židovská škola, která začínala s devíti žáky. Z kroniky se dozvídáme i jména učitelů: Daniel Mayer (1824 – 1839), Simon Fröhlich (1839 – 1844) a Abraham Ebstein (1884). V roce 1826 čítá židovská obec ve Starém Hobzí devadesát obyvatel oproti necelé tisícovce obyvatel křesťanských.[67]

[67] Kronika obce Staré Hobzí.

3.2.2 Situace v letech 1848 – 1928

Staré Hobzí patří z hlediska národnostního vývoje k nejzajímavějším místům jihozápadní Moravy. Ještě ve druhé polovině 19. století tu drtivě převažovalo německé etnikum – 767 Němců a 242 Čechů. V dalších desetiletích se ale tento stav rychle měnil. Před první světovou válkou došlo k úbytku německého obyvatelstva – roku 1910 zde žilo 629 Němců – je to způsobeno i odchodem německých Židů do měst. Zvyšuje se ale také počet Čechů, kterých tu k roku 1910 žije 296. Vznik Československa ale tuto situaci během několika málo let obrátil, a tak zde v roce 1921 žilo oproti 434 Němcům již jen 371 Čechů a údaje z roku 1930 již vypovídají o výměně vedoucího postavení – Češi 518 obyvatel, Němci 321 obyvatel. (viz tabulka č. 9)

Tabulka č. 9: Porovnání počtu českých a německých obyvatel ve Starém Hobzí v letech 1910 – 1930 [68]

Rok	Němci	Češi
2. polovina 19. století	767	242
1910	629	296
1921	434	371
1930	321	518

Z náboženského hlediska zde převažovali katolíci, najdeme tu ale i několik evangelických rodin a po roce 1918 i několik obyvatel bez vyznání.

Dalším specifikem Starého Hobzí byla poměrně velká rozloha lesů, byl tu významný velkostatek, pivovar, pila a cihelna. Do počátku 40. let 19. století zde fungovala také přádelna bavlny a do roku 1838 také sklárna a hamr.[69]

Staré Hobzí patří k místům, ze kterých židovské etnikum mizelo ještě před druhou světovou válkou. Postupně se židovské zastoupení ve Starém Hobzí ustálilo na počtu pěti rodin.[70]

[68] STEHLÍK, M. *Židé na dačicku*. s. 51.
[69] BARTOŠ, J. a kol. *Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1960*. s. 252 – 253.
[70] SMUTNÝ, B. *Židovské obce na jihozápadní Moravě a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně*. s. 21.

Byla to rodina majitele lihovaru Michaela Singera, sklenáře Morese Fuchse, obchodníka s tabákem Wolfganga Grossmanna, výrobce octa Abrahama Gutfreunda a bývalého výrobce potaše Simona Starka.[71]

Tabulka č. 10: Počet Židů ve Starém Hobzí v letech 1848 – 1910

Rok	Počet Židů ve Starém Hobzí
po roce 1848	116
1857	86
1869	58
1880	23
1900	12
1910	8

Další vývoj se podobá vývoji v Dolním Bolíkově a ostatních vesnicích. V listopadu roku 1890 zde byla zrušena židovská náboženská obec a Židé ze Starého Hobzí přešli pod náboženskou obec v Jemnici. Počátkem 20. století byla také zrušena židovská škola a 21. září 1903 byla prodána i synagoga, která byla změněna na obytný dům. Tento dům existuje ve Starém Hobzí dodnes.

K roku 1910 žilo ve Starém Hobzí už pouze osm Židů. Byli to obchodník Bernhard Sachs s rodinou, učitel Alfred Stuckart a továrník Hugo Singer s rodinou. Po sčítání lidu v roce 1921 najdeme již jen rodinu Sachsovu a Singerovu.[72]

Hugovi Singerovi patřilo v obci několik nemovitostí, pozemky a lihovar. Patřil k větším podnikatelům s nemalým majetkem. V roce 1927 se ale rozhodl odejít a svůj majetek se pokoušel rozprodat – celý jeho majetek byl vyčíslen na 370 000 Kč.[73]

Poslední židovskou rodinou v této vesnici tak zůstala rodina Sachsova, která vlastnila obchod se smíšeným zbožím. Ta odešla záhy po Singerových – roku 1928. V jejich domě byl následně zřízen hostinec Česká beseda. Bernarda Sachse ale také dostihl nacistický režim a jeho jméno nalezneme v Terezínské pamětní knize, kde figuruje v transportu C Brno – Terezín z 2. prosince 1941 a poté v transportu

[71] ROZKOŠNÁ, B. *Židé ve Starém Hobzí*. s. 43.
[72] Tamtéž.
[73] ROZKOŠNÁ, B. *Židé ve Starém Hobzí*. s. 38.

O Terezín – Riga z 9. ledna 1942. Toto datum je také považováno za datum jeho smrti.[74]

Staré Hobzí tak ztratilo židovskou komunitu již na konci dvacátých let 20. století. Byl zde ještě židovský hřbitov, který byl ale za druhé světové války zničen. Místní obyvatelé pak použili náhrobní kameny ke stavebním účelům a hřbitov prakticky rozebrali.

[74] STEHLÍK, M. *Židé na dačicku*, s. 53-54.

3.3 Markvarec

3.3.1 Situace v letech 1670 – 1848

Při sledování početnosti židovské komunity je třeba brát v úvahu, že se ke zdejším Židům připočítávají i židovští obyvatelé z Olšan, a to až do roku 1869.

V Markvarci se Židé objevují o něco později než ve Starém Hobzí nebo Bolíkově, jejich příchod lze datovat přibližně na přelom 17. a 18. století. V roce 1726 pak bylo v Markvarci (a Olšanech) zaznamenáno devadesát devět Židů. Jen v Markvarci obývali 11 domů. Zdejší synagoga vznikla v roce 1784 a hřbitov je datován k roku 1794.[75] Hřbitov je umístěn těsně za vsí u lesa. Nejstarší náhrobek , který je čitelný, pochází z roku 1802 a patří jistému Mošemu, další je z roku 1804 a patří Jiccaku Jisacharovi, synovi Šimona Levity.[76]

Při dalším sčítání z roku 1763 žilo v Markvarci čtyřicet jedna obyvatel. Konkrétně rodiny Bernarda Simona, Lazara Simona, Pincese Salomona, Isaka Kopperla, Narcise Veitha, Samuela Davida, Moysese Jakoba, Josefa Löbla, Jakoba Abrahama, Jakoba Davida, Hertzla Kopperla a rodina židovského ševce o třech lidech.[77] Z povolání opět převažovali obchodníci a vinopalníci.

[75] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 23.
[76] Tamtéž, s. 23.
[77] HRUSCHKA, R. *Geschichte der Juden in Markwaretz.* s. 330.

3.3.2 Situace v letech 1848 – 1927

Po roce 1848 začal v Markvarci rapidně klesat počet obyvatel. V roce 1850 tu žilo ještě 428 obyvatel, o sto let později již jen 182 usedlíků. Malé zvýšení pak přineslo osidlování pohraničí, které s sebou ovšem také přineslo změny ve struktuře obyvatelstva. Opět zde hrál výraznou roli odchod Židů na konci 19. století, kteří představovali německou menšinu. Na počátku 20. století je tak Markvarec čistě českou obcí s katolickou většinou.

V padesátých letech došlo podobně jako v Bolíkově k přechodnému navýšení počtu Židů, ale za několik let následoval opět úbytek. Ani zdejší židovská obec se tak neudržela. Nejvíce markvareckých Židů pak najdeme v blízkých Dačicích. Jsou to rodiny Freundova, Jelínkova, Schluzova a Stukartova – zejména poslední dvě jmenované patřily k městské elitě.

Tabulka č. 11: Počet Židů v Markvarci v letech 1840 – 1880

Rok	**Počet Židů v Markvarci**
1840	173
1857	212
1869	83
1880	30

Náboženská obec byla v Markvarci zrušena ještě o dva roky dříve než v sousedním Bolíkově, tedy v roce 1888, a zdejší Židé byli přiřazeni pod obec v Písečném. Místní synagoga byla v roce 1916 prodána rolníkovi Karlu Hofbauerovi, který ji později proměnil v cementárnu. Po útocích žhářů ale tato budova dvakrát vyhořela a její tehdejší stavební ráz se tak nezachoval.[78]

Poslední rodinou, která v Markvarci zůstala, byli Schulzovi. Vlastnili zde lihovar. Ti se také rozhodli odejít v roce 1927 a lihovar byl prodán markvareckým rolníkům. Odchodem této rodiny tak prakticky židovské etnikum v Markvarci ztratilo své zastoupení.

I přesto je v Markvarci možné sledovat působení tohoto etnika i po roce 1927 – využíván totiž zůstal zdejší židovský hřbitov (viz příloha č. 16), na kterém byli pohřbíváni nebožtíci z okolních vesnic a z Dačic. Poslední pohřeb se

[78] STEHLÍK, M. *Zánik vesnických židovských center jihozápadní Moravy.* s. 48.

zde uskutečnil ještě v roce 1939 – šlo o dačického obchodníka Zikmunda Zimmera.[79]

Ve třicátých letech je Markvarec spojen ještě s působením úspěšného židovského hostinského Davida Kohnera, který tu koupil místní zámeček pro svou manželku. Z této rodiny pocházela i Eliška Kohnerová, která byla zavražděna 2. března 1921 a její vrah nebyl nikdy vypátrán. Osud této rodiny se naplnil také rokem 1942, kdy po transportu do Terezína nastoupili na cestu smrti do Lublinu.[80]

I přes přítomnost židovského hostinského v Markvarci, byla pro Židy tato obec mrtvou už od konce dvacátých let. Neudržela se zde jediná rodina. Celá zdejší historie Židů tak skončila jejich odchodem za lepšími podmínkami do měst. Markvarec společně se Starým Hobzím jsou tak jedinými obcemi v regionu, kde konec židovského etnika neukončil až okupační režim v roce 1939 a tragédie holocaustu.

[79] STEHLÍK, M. *Židé na dačicku*. s. 41-43.
[80] STEHLÍK, M. *Zánik vesnických židovských center jihozápadní Moravy*. s. 48.

4. ŽIDÉ V DAČICÍCH

Tato kapitola je zaměřena na osudy konkrétních židovských rodin ve městě Dačice. Soustředění zájmu na toto město vyplývá je dáno zejména tím, že Dačice byly centrem regionu, a dačičtí Židé se významnou měrou podíleli na utváření společenského a hospodářského života města. Do současnosti se také dochovalo nejvíc informací, které jsou soustředěné v Městském muzeu a galerii v Dačicích.

První podkapitola je věnována obchodním aktivitám židovských rodin a jejich společenskému působení ve městě. Další pak bude zaměřena na tragédii zdejších Židů po roce 1938. Významné jsou pak i informace, které pramení z dochované korespondence Otto Guttmanna a dále vzpomínky pana Miloše Klanga.[81]

4.1 Židovské rodiny a jejich působení v Dačicích

První významnou rodinou byla rodina Freundova, která přišla do Dačic z Markvarce. David Freund (1846 – 1916) si otevřel koloniál na Havlíčkově náměstí č.p. 99/1. Jeho syn Alfréd (1894) si pak v roce 1922 zařídil skladiště kůží a dále podnikal jako menší obchodník[82]. Syn Davida Freunda Max byl také činný ve zdejším divadelním spolku Tyl.

Další rodinou, která přišla z Markvarce, byla rodina Stukartova, která zaujala mezi dačickými Židy vůdčí postavení. Nejaktivnějším členem rodiny byl pravděpodobně Max Stukart (1851 – 1933), který již brzy po svém příchodu projevil svůj obchodnický talent. Koupil totiž budovy a zařízení bývalého dačického cukrovaru v č.p. 3 a tato investice se mu vrátila už s prodejem zmíněného vnitřního zařízení. Část budov ponechal pro hostinské účely a ve zbylých prostorech si zařídil jeho syn Wilhelm tkalcovství (faktorství) bavlněného zboží pod názvem firmy Maxe Stukarta syn. Toto tkalcovství zaměstnávalo asi osm desítek tkalců

[81] JUDr. Ing. Miloš Klang, CSc. patří mezi dačické pamětníky, kteří se doposud aktivně podílejí na kulturním životě města. Miloš Klang se narodil roku 1924, je absolventem Právnické fakulty MU v Brně a Ekonomické fakulty VŠZ v Českých Budějovicích. Dlouhodobě se zabýval hospodářským právem a je autorem několika odborných publikací. Ve svém mládí byl dlouholetým členem a režisérem divadelního spolku Tyl v Dačicích. Je také autorem řady básnických sbírek s tématikou Vysočiny.

[82] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 315 (Obchodní a živnostenské knihy).

z okolních vesnic.[83] Dále bylo k těmto budovám přistavěno ještě jedno patro, ve kterém byl zřízen kulturní sál. V tomto sále se pořádaly přednášky, koncerty a jiné společenské akce celého města. Max Stukart nakonec prodal budovu dačické Spořitelně, přesto se pro hlavní sál vžil název „Stukartův sál". [84]

Také jeho bratr, Emanuel Stukart, začal v Dačicích podnikat, a v roce 1902 si otevřel továrnu na výrobu sodové vody. Po něm v této živnosti pokračoval jeho syn Arnold (1875). Nástupcem Maxe Stukarta se pak stal jeho mladší syn Otto (1884). Jeho starší syn Moritz totiž nastoupil ve Vídni poměrně úspěšnou dráhu policejního úředníka, ale v roce 1919 zemřel ve věku pouhých 39 let.[85]

Mezi významnější židovské rodiny patřila i rodina Schulzova, která přišla také z Markvarce. Firma „Heřman Schulz a syn" provozovala před první světovou válkou sklad a velkoobchod s uhlím na Palackého náměstí č.p. 56/I. Po svém otci a zakladateli firmy Heřmanovi (1839), převzal obchod Karel Schulz (1881).[86]

Poslední rodinou, která přišla do Dačic z markvarecké židovské obce, byla rodina Vojtěcha Jelínka, která se usadila na Havlíčkově náměstí č.p. 103/I. Jelínkovi nepatřili k obchodnické elitě, zabývali se pouze prodejem a sběrem kůží. Z této velmi rozvětvené rodiny zůstal v Dačicích pouze Emanuel Jelínek s manželkou Josefou. Jeho bratři Šimon a Bernard odešli po roce 1918 do Prahy, kde pokračovali s obchodem s kůžemi.[87]

Další židovská rodina Jelínkova přišla z nedalekých Olšan a rozhodně patřila k úspěšnějším podnikatelům. Nejvýraznější postavou byl Otto Jelínek (1900), syn Samuela Jelínka (1855). V č.p. 91/I si Otto Jelínek zařídil počátkem dvacátých let postupně obchod s dobytkem, pak jatka a velkouzenářství. Vlastnil také statek a polnosti. Ve třicátých letech ještě rozšířil své aktivity a otevřel si obchod se smíšeným zbožím v č.p. 201/I.[88]

Neopomenutelnou rodinou je také rodina Grünfeldova, která přišla z Brtnice. Isidor Grünfeld (1827 – 1910) začal provozovat hostinskou a výčepní živnost a dále i výrobnu lihovin, a to od roku 1866. V hostinské činnosti pokračoval úspěšně i jeho syn Hugo (1871). Hugo provozoval v č.p. 39/I. na Palackého náměstí

[83] Muzeum Dačice, Památní kniha města Dačic, s. 20.
[84] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku*. s.55-66.
[85] Tamtéž.
[86] Tamtéž.
[87] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec fond Město Dačice, karton 190 (Domovské knihy) a karton 315 (Obchodní a živnostenské knihy)
[88] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec fond Město Dačice, karton 295 (Správa obce) a karton 315 (Obchodní a živnostenské knihy)

(viz příloha č. 8) nejen svůj hostinec, ale i obchod s obilím. Zabýval se také výrobou lihovin, které dodával dalším deseti hostinským v okolních vesnicích (Bílkov, Dolní Němčice, Šach, Volfířov, ad.). Byl aktivní i společensky. O tom svědčí jeho přítomnost v zastupitelstvu města Dačice po obecních volbách v roce 1923 i 1927. [89]

Na rodinu Grünfeldovu vzpomíná Miloš Klang takto: „*Grünfeldův dům byl zájezdním hostincem, kde se také vykupovalo obilí. Měl své tradiční klienty a nedařilo se mu špatně. Na Grünfeldově domě bylo pozoruhodné, že ve dvoře, zhruba tam, kde je dnes vjezd do dvora domu kolem bývalého Homolkova mlýna, stávala zděná prostorná budova bez oken a jen s jedněmi dveřmi značné tloušťky – lednice. Tenkrát se letní údržba masa a jiných potravin zajišťovala přirozeným ledem z řeky. Chlapi zmrzlé ledové plochy vysekávali asi na metrové čtverce, které pak koňskými povozy rozváželi do zděných lednic. Kupodivu tato chladírna vydržela do září, do října a někdy i do listopadu. Sám jsem se o tom mohl přesvědčit, otec měl totiž u Grünfeldů v lednici uloženou zásobu kvasnic a často mě pro ně posílal.*

Na zdi u Grünfeldova domu byla přilepena kamenná lavička. Asi tak metrová, poctivě vytesaná žulová deska, na které jsme jako kluci zejména v létě moc rádi sedávali a pozorovali dění ve městě. Nad tou lavičkou visela firemní tabule, černá se zlatým nápisem, který mi ale vůbec nic neříkal: Assekurační kancelář Ferdinanda Rambouska. Pan Rambousek měl totiž v domě pracovní místnost a dvakrát, třikrát do týdne sem dojížděl ze Slavonic. Byl to Čechoněmec, česky nemluvil nejlíp. Auto pana Rambouska, Tatrovka, s nímž přijížděl a stával před Grünfeldovými, bylo další z mála motorových vozidel, která tenkrát v Dačicích byla."

Zřejmě největšími židovskými podnikateli v Dačicích byli bratři Richard a Max Vohryzkovi, kteří do Dačic přišli až po první světové válce z Jindřichova Hradce. Koupili dům č.p. 81/I. na Palackého náměstí (viz příloha č. 4) a během krátké doby vybudovali prosperující továrnu pro pletací stroje v Antonínské ulici č.p. 55. Ve Vohryzkově továrně našly práci především ženy, což bylo pro město obrovským přínosem. [90]

---

[89] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec , fond Město Dačice, karton 232 (Berně) a karton 295 (Správa obce)

[90] *Dačický vlastivědný sborník*, IV/2007. s. 109.

V roce 1921 se společnost s oficiálním názvem Bratři Vohryzkové spol. s r. o., továrna na pletené zboží, Dačice, Morava [91] rozhodla zřídit si filiálku ve Slavonicích. Kvůli následujícímu nepříznivému hospodářskému vývoji byla ale slavonická filiálka v provozu jen něco málo přes rok a zaměstnávala pouze sedm lidí.[92] Velká hospodářská krize na počátku třicátých let ale jejich aktivity citelně zasáhla. Odbyt postupně vázl, což mělo za následek omezování výroby a propouštění dělníků.

Ještě v roce 1923 se odbytu v textilním průmyslu moc nedařilo, ale tento stav se postupně zlepšoval. V následujícím roce dostala firma zakázku na výrobu vojenských rukavic a to jí pomohlo dostat se z nejhoršího. V roce 1926 se firmě dokonce tak dařilo, že musela neustále zvyšovat výrobu a přidat i nový parní stroj.[93]

V roce 1930, kdy zaměstnávali šedesát šest dělníků, došlo vlivem velké hospodářské krize koncem prosince k úplnému zastavení výroby. V roce 1934 byla na celé jihozápadní Moravě a tedy i v Dačicích nejvyšší míra nezaměstnanosti. V této době také zemřel Richard Vohryzek, takže Max zůstal v čele firmy sám. Až do druhé světové války tak firma jen stěží přežívala. Přesto byla firma Vohryzek stále štědrá k místní škole, kam pravidelně jednou ročně dodávala zdarma své výrobky ve prospěch chudých žáků.[94]

Na konci roku 1937 došlo v pletárně k zásadní změně. Ke dni 29. září 1937 byla z obchodního rejstříku vymazána firma nazvaná Bratři Vohryzkové, spol. s r. o., Dačice, Morava, ale ještě před koncem roku byla zapsána firma nesoucí jméno pouze mladšího z bratrů. Celý název od té doby zněl Max Vohryzek, továrna pleteného a stávkového zboží, Dačice na Moravě.[95]

Nástup fašistické diktatury koncem třicátých let znamenal pro firmu postupnou likvidaci. Poprvé byl Max Vohryzek zatčen gestapem dne 29. listopadu 1939 v souvislosti s údajnou letákovou akcí. Toto zatčení způsobilo ve městě velký rozruch. Max Vohryzek byl totiž všeobecně považován za dobrého a poctivého člověka a lidumila, jak píše ve svých poznámkách Jan Brothánek. Nakonec byl na přímluvu právě Jana Brothánka, který v té době stál ve

[91] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond OÚ Dačice, karton 315 (Záležitosti obchodní, průmyslové a živnostenské).
[92] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, OÚ Dačice, karton 491.
[93] *Dačický vlastivědný sborník*, IV/2007. s. 110-112.
[94] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 295 (Správa obce) a 315-317 (Obchodní a živnostenské knihy).
[95] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond OÚ Dačice, karton 802 a 803 (Živnostenské záležitosti).

funkci okresního hejtmana, propuštěn. Právě jemu se Max Vohryzek svěřil, jak s ním bylo krutě zacházeno, musel se hlásit *„Jude Vohryzek, ich melde mich gehorsam."*

V polovině června roku 1940 obdržel Max Vohryzek výměr Oberlandratu z Jihlavy, podle kterého měl být ke dni 1. července 1940 zastaven provoz pletárny a závod zlikvidován – tím by přišlo o práci celkem osmdesát lidí. Nakonec se tak také v roce 1941 stalo. Celá firma a také rodina Vohryzkova nepřežila nacistickou okupaci, továrna už nebyla nikdy obnovena. I na rodinu Vohryzkovu se váže jedna ze vzpomínek pana Klanga: *„Dále pamatuji na dům v Antonínské ulici, na její zadní část, tam zasahoval rozsáhlý objekt Vohryzkovy továrny. Ta nejenže zaměstnávala na tehdejší dobu a dačické poměry početné dílenské pracovníky, ale měla široko daleko výbornou pověst svojí výrobou pletařského zboží. Ženské, pánské i dětské pletené prádlo odtud bylo mimořádně kvalitní. Pamatuji si, jak moje tchyně ještě dlouho po likvidaci této továrny v souvislosti s neblahou osudovou tragédií Židů za druhé světové války a tedy i Vohryzkovy rodiny, vzpomínala na výrobky Vohryzkovy továrny a z piety a stýskané obliby pár kousků uchovávala."*

Další židovskou rodinou, která také přišla do Dačic až po roce 1918, byla rodina Guttmannova. Josef Guttmann (1876) si zařídil v č.p. 68/1 obchod s textilem a patřil k poměrně úspěšným podnikatelům.[96]

Další dvě rodiny – Glaserova a Zimmerova, pocházely z blízkých Slavonic, kde se po zrovnoprávnění Židů vyvinula opravdu silná a hospodářsky úspěšná židovská komunita. JUDr. Mořic Glaser (1895) byl mezi dačickými Židy zajímavou a výjimečnou postavou. Ještě před první světovou válkou se oženil s katoličkou, přičemž zůstal u židovského vyznání. V roce 1916 narukoval do armády, sloužil v Uhrách, a když se po roce 1918 vrátil, zařídil si v Dačicích advokátskou praxi. Mimo své místní aktivity byl ještě členem spolku Čechožidů.[97]

Naproti tomu byl Zikmund Zimmer (1871 – 1939), pocházející z rodiny drobného obchodníka, spíše průměrnou postavou mezi dačickými Židy. Nejprve pracoval jako obchodní cestující, ve dvacátých letech si zařídil v č.p. 59/1 vlastní obchod se smíšeným zbožím.[98]

---

[96] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 295 (Správa obce).
[97] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond ONV Dačice 1945 – 1960, karton 32/1 (Důvěrné spisy ONV Dačice 1945.
[98] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 316 (obchodní a živnostenské knihy).

Židovští obchodníci v Dačicích byli velice úspěšní, zvláště v oblasti hostinské a obchodní, tam je nezlomila ani hospodářská krize. Co se týká textilního průmyslu, pak ani bratři Vohryzkové, ani Stukartovi, se s krizí vypořádat nedokázali.

Působení Židů ve městě se ale nevztahovalo jenom na podnikání, snažili se účastnit i společenského života města a kraje. Když vznikl v Dačicích v roce 1888 Jubilejní podporovací fond císaře Františka Josefa I. pro chudé a osiřelé, v listině zakládajících dárců se objevují jména Freund, Stukrat, Schulz, Grünfeld.[99] Stejně tak se jména těchto čtyř objevují v listině úpisců na železniční dráhu Slavonice-Dačice-Telč z roku 1898.[100]

V roce 1936 pro změnu proběhla sbírka na vystavění dačické nemocnice a v listině dárců najdeme kromě jmen Grünfeld a Freund i Josefa Guttmanna a Maxe Vohryzka, který věnoval částku 2 600 Kč, což bylo nejvíce za všech židovských podnikatelů.[101]

Z hlediska politické angažovanosti byl jednoznačně vůdčí osobností člen dačického zastupitelstva, zástupce živnostenské strany, Hugo Grünfeld. Další politické aktivity židovského obyvatelstva spočívaly ve volbě „Spojených židovských stran". Ve volbách roku 1920 získaly v Dačicích 22 hlasů, stejně tak i v roce 1925. Rok 1929, kdy kandidovaly „Spojené židovské strany" společně se stranami polskými, přinesl úpadek v podobě pouhých šesti hlasů.[102]

[99] Muzeum Dačice, Památní kniha města Dačic, str. 12.
[100] Dačické listy, 20.3. 1898, s.4.
[101] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Město Dačice, karton 213 (Obecní dávka z nájmu).
[102] BARTOŠ, J. a kol. *Historický místopis Moravy a Slezska 1848 - 1960*. svazek 12, s. 200-206.

4.2 Tragédie dačických Židů po roce 1938

Nacistický režim, který již několik let vládl v Německu, se v roce 1938 přiblížil i k území svobodného Československa. Po anšlusu Rakouska v březnu 1938 se dostal pohraniční politický okres Dačice do bezprostřední blízkosti tohoto režimu a po obsazení soudního okresu Slavonice v roce 1939 se Dačice ocitly přímo na státní hranici mezi Velkoněmeckou říší a Československou republikou. Hraniční charakter si pak město udrželo po dobu celé druhé světové války. Změnil se jen státní útvar, když byla Druhá republika nahrazena po březnové okupaci roku 1939 Protektorátem Čechy a Morava.

Okupace dne 15. března 1939 zasáhla Dačice díky hraniční čáře v časných ranních hodinách tohoto dne. Německé jednotky vstoupily do města kolem šesté hodiny ranní. Vojenská posádka byla poté mezi 16. březnem a 2. dubnem ubytována v budově měšťanské školy, takže se v těchto dnech nevyučovalo.[103]

Ihned po obsazení Dačic německou armádou se začal uplatňovat protižidovský postup. Na židovských obchodech se objevily nápisy „Jüdisches Geschäft". K dalším zjevným projevům okupace patřilo i to, že české obyvatelstvo muselo odevzdat zbraně a rádia, byl omezen prodej lihovin, atd. Okupační správa také nařídila jezdit vpravo. V dubnu roku 1939 bylo v Dačicích zrušeno vyhlašování bubnem a byly zřízeny tři vývěsní skříňky na vyhlášky.[104]

První omezení přišla ještě z okresního úřadu v Dačicích, další už z Telče. V listopadu 1939 byl Židům zakázán vstup do hostinců Škoda, Štěbeták a Vondráček. V kavárně Kesner směli používat pouze první výčepní místnost. V hotelech Mattes a Kesner museli majitelé vyčlenit zvláštní pokoje pro hosty židovské příslušnosti. Další zákazy se týkali veřejných koupališť a plováren. Přestoupení těchto nařízení bylo trestáno pokutou do 5 000 Korun nebo vězením do 14 dnů.[105]

Autorita německého režimu stále sílila. Už v dubnu roku 1939 musely být oficiálně slaveny narozeniny Adolfa Hitlera. Knihovnám byl dodán seznam

[103] Muzeum Dačice, Kronika města Dačic, III. díl, s. 82.
[104] Muzeum Dačice, Kronika města Dačic, III.díl, s. 83 – 84.
[105] Z nařízení okresního úřadu v Dačicích ze dne 28. listopadu 1939.

zakázaných knih, byly zavedeny povinné kurzy němčiny, ze škol a úřadů postupně mizely připomínky Československé republiky.[106]

Židé byli zbavováni dalšími a dalšími příkazy své důstojnosti a rovnoprávnosti. Dne 13. února 1941 vydal do Telče přemístěný Okresní úřad nařízení, že Židé smějí nakupovat pouze mezi třetí a pátou hodinou odpoledne. Dne 11. dubna byl vydán zákaz výroby macesů a 11. září 1941 povoluje Okresní úřad, aby bylo v Dačicích zvyšováno nájemné. Zápis Jana Brothánka uvádí, že od 19. září 1941 bylo povinností všech Židů viditelně nosit žlutou Davidovu hvězdu na oděvu (viz příloha č. 10).

Dne 26. září 1941 byl po anonymním udání zatčen dačický pokřtěný Žid Schulz.[107] V této době přichází ten pravý teror židovského obyvatelstva zosobněný Heydrichem, který přišel na konferenci ve Wansee s konkrétním plánem na konečné řešení. Začátkem října došlo k uzavření všech synagog a modliteben, do Dačic se donesly i zprávy o popravách v Praze a Brně.

Ze dne 7. listopadu je zápis Jana Brothánka, který dokresluje osudy dačických Židů, konkrétně Maxe Vohryzka. *„Dnes mě navštívil továrník Vohryzek – Žid, byl předvolán k okr. úřadu. Stále plakal nad těžkým osudem Židů. Těžce nese, že soudní rada v. v. Pelikán z Dačic vzkázal Židům v Dačicích, že si nepřeje, aby ho zdravili a když ho Vohryzek měl jednou potkat, sám se mu vyhýbal a dával prst na ústa, čímž mu naznačoval, aby ho nezdravil a ignoroval.“*[108]

Právě Max Vohryzek se stal první obětí nacistického režimu. Byl zatčen už začátkem roku 1941 a zemřel 14. července 1942 v Osvětimi.

Dne 16. února 1942 bylo do Dačic převezeno třicet rodin jihlavských Židů, kteří byli ubytováni u Židů dačických. Byli používáni stejně jako všichni ostatní Židé k veřejným pracím.[109]

Okupace znamenala také postupnou likvidaci židovských podnikatelských aktivit. Kdysi úspěšný podnikatel Hugo Grünfeld žádá např. v únoru roku 1940 o odložení splátky za dodávky lihu u firmy Feldmann. Argumentuje mimořádnými poměry, které ho přivedly do značných nesnází. Hugo Grünfeld byl proslulý pořádáním zábav a slavností, ale v novém režimu neměl šanci na úspěch.

[106] Muzeum Dačice, Kronika města Dačic, III. díl, s. 83.
[107] Tamtéž.
[108] Muzeum Dačice, Pomocná evidence, Zápisky Jana Brothánka, rok 1941, s. 64.
[109] Muzeum Dačice, Kronika města Dačic, III. díl s. 108 – 109.

Rokem 1941 končí i živoření kdysi úspěšné firmy bratří Vohryzků. Max Vohryzek byl tehdy úředním zástupcem dačických Židů.[110]

Dne 6. března 1941 začalo stěhování Židů také z Jihlavy. Postupně byli přesouváni do Dačic a do Třeště. Začátkem května roku 1941 se v Telči konal odvod práceschopných židovských mužů do padesáti let na práce. Z dačických byl do odvodu zařazen např. Max Freund. [111]

Výraznou postavou domácího odbojového hnutí byl již zmiňovaný Jan Brothánek, okresní hejtman, který nám ve svých zápiscích zanechal cenné svědectví tehdejších událostí. Angažoval se hlavně v organizaci Obrana národa a v sokolském odboji. Jako představitel státní správy však je paradoxně, ale zcela logicky podepsán takřka pod všemi zásadními nařízeními nového telčského okresu.[112]

V dubnu roku 1942 došlo v Dačicích k rekvizici zvonů z farního kostela. Zvony měly být použity ve zbrojní výrobě.[113]

V květnu 1942 došlo k aplikaci plánů na konečné řešení i na dačické Židy. Prvních pět jich nastoupilo do transportu Av Třebíč – Terezín dne 18. května 1942. Byli to Otto Jelínek, Růžena Jelínková, Josef Jelínek, Otto Stukart a Herbert Glaser. Všichni tito následně nastoupili dne 25. května do transportu Az Terezín – Lublin, tento den je také považován za datum jejich smrti.[114]

Dalších dvacet pět dačických Židů odjelo dne 19. května do Třebíče, kde nastoupili 22. května do transportu Aw Třebíč – Terezín. Po jejich odjezdu došlo ze strany Němců k rabování židovských opuštěných domů.[115] Z Terezína jich následně sedmnáct nastoupilo do transportu Az Terezín – Lublin, nikdo z nich se nevrátil. V Terezíně pak 26. června zemřela vyčerpáním Jindřiška Freundová. Rodina Grünfeldova nastoupila do transportu Bw Terezín – Treblinka 19. října, rodiny Vohryzkova a Stukartova nastoupily 18. prosince do transportu Ds Terezín – Osvětim. Nikdo z nich nepřežil. [116]

Transport židovských obyvatel měl v srpnu ještě dohru v podobě odkoupení bývalého Stukartova domu za 90 000 korun za účelem získání prostoru

[110] BISTŘICKÝ, J. *Dějiny Dačic.* s 332.
[111] Tamtéž.
[112] Tamtéž, s. 321.
[113] Muzeum Dačice. Kronika města Dačic, III. díl. s. 104.
[114] KÁRNÝ, M. *Terezínská pamětní kniha.* 2. díl, s. 567.
[115] Kronika města Dačic, III. díl, s. 107.
[116] KÁRNÝ, M. *Terezínská pamětní kniha.* s. 578.

pro vybudování nové poštovní budovy. Ve stejném období bylo odsouhlaseno pronajímání domu č. 250/I (tj. budova okresního úřadu) německé NSDAP.[117]

V listopadu roku 1944 se Dačice setkaly s další vlnou uprchlíků. Tentokrát šlo o tzv. banátníky, uprchlíky z maďarského Banátu. V Dačicích se jich objevily čtyři stovky. Byli ubytováni v Katolickém domě a také v bývalé Vohryzkově továrně.[118]

Z dačických Židů, kteří transporty přežili, lze jmenovat pouze sestry Olgu a Martu Zimmerovy. Nejprve byly převezeny do Terezína, odtud se pak Marta dostala do polského Zamosce a pomocí polského občana se jí podařilo uprchnout. Jako manželka tohoto Poláka se pak po zbytek války skrývala v Německu. Olga prošla Terezínem, koncentračním táborem v Osvětimi i Bergen-Belsenu, kde se nakonec dožila osvobození.[119]

Transportů ušetřeni zůstali dačičtí Židé, kteří žili ve tzv. smíšených manželstvích. Byli to JUDr. Mořic Glaser a Jan Spitzkopf. Jan Spitzkopf byl nasazen na práci v Německu, Glaser žil dlouho v Dačicích. Nacistický režim ho dostihl až koncem roku 1944. Dne 14. října 1944 byl v Praze v táboře Hagibor na Žižkově internován, odtud odešel 23. února 1945 do Terezína, kde se dočkal osvobození. Takové štěstí neměl jeho syn Herbert, který byl do koncentračního tábora odvlečen v roce 1942.[120]

Někteří Židé z Dačic tedy holocaust přežili, ale po válce už bylo židovské etnikum v Dačicích i v celém regionu jihozápadní Moravy pouhou minulostí. Mezi oběťmi holocaustu bylo mnoho mladých zdravých lidí i malých dětí, o to více je tato událost tragičtější. Židovskou kulturu nám tedy připomínají už jen náhrobky na jemnickém, markvareckém a olšanském židovském hřbitově.[121]

---

[117] Muzeum Dačice. Kronika města Dačic, III. díl, s. 111.
[118] Muzeum Dačice. Kronika města Dačic, III. díl, s. 132 – 133.
[119] LIŠKA, A. *Dačice v druhém odboji*. s. 20 – 21.
[120] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, ONV Dačice 1945-1960, karton 32/1.
[121] Nejstarší dosud zachovaný hřbitov v kraji leží v blízkosti Velkého Pěčína. Tento hřbitov sloužil telčské náboženské obci. První náhrobky jsou z roku 1655. Další hrbitovy najdeme u Dolního Bolíkova – první náhrobek je z roku 1701, Markvarce – 1802, Olšan a Písečného – 1730. Další židovský hřbitov byl také u Starého Hobzí, ale ten byl ještě před rokem 1939 prakticky zlikvidován. S obnovou těchto hřbitovů se začalo až po roce 1989.

4.3 Korespondence Otto Guttmanna

Při nedávné rekonstrukci střechy domu č. 68 (viz příloha č. 6) v Gothově ulici v Dačicích našli tesaři za trámem svazek písemností Otty Guttmanna, syna tehdejšího židovského majitele tohoto objektu Josefa Guttmanna.

Jedná se o přípis Zemského úřadu v Brně z 29. července 1938, kterým se zamítá jeho odvolání proti pokutě 300 korun, udělené Okresním úřadem v Dačicích, která se týká řízení motocyklu bez řidičského oprávnění, dále legitimaci Městské veřejné knihovny v Dačicích pro léto 1940 – 1941 a zejména o svazek celkem dvaceti tří dopisů (viz příloha č.7), které Ottu Guttmannovi mezi 8. dubnem 1941 a 6. dubnem1942 napsala Zuzana Rösslerová z Brna. Jedná se pouze o dopisy, které Ottovi zaslala ona. Ty, které od Otty dostala a byly by pro tuto práci přínosnější, ale bohužel dochovány nejsou.

Rodina Guttmannova se přistěhovala do Dačic z Českého Rudolce v roce 1927. Dne 29. dubna téhož roku koupili manželé Guttmannovi od Josefa Pospíchala dům a obchod s textilním a galanterním zbožím v Krajířově (dnes Gothově) ulici č. 68, v roce 1930 jeho dosud přízemní trakt obrácený směrem k poště zvýšili o jedno poschodí, a bydleli v něm a vedli svůj obchod až do 22. května 1942, kdy byli zařazeni do transportu do Terezína. Datum odjezdu do Lublinu 25. května 1942 se pokládá za datum jejich smrti, jen o Ottovi víme, že zemřel až 26.9.1942 v Majdanku.[122]

Guttmannova nemovitost byla rozhodnutím německého úřadu Zentralstelle für jüdische Auswanderung převedena na Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren a teprve až 24. září 1948 znovu zaknihována na jméno Josef a Klára Guttmannovi. Tehdy se o ni přihlásily dvě Guttmannovy vzdálené příbuzné Erika Weissová a Gisela Březinová, které ji 21. ledna 1950 prodaly z ideální poloviny Václavu a Blaženě Krejcarovým a Bohumíru a Anežce Derganzovým.[123]

O Ottu Guttmannovi víme, že v letech 1936 – 1939 absolvoval první čtyři třídy Státního reálného gymnázia v Telči. Jak vyplývá z dopisů Zuzany Rösslerové, pracoval do 3. července 1941 jako praktikant v elektrozávodě pana Weisse

[122] STEHLÍK, M. *Židé na Dačicku a Slavonicku.* s. 81.
[123] Tamtéž, s.75.

v Leimerově ulici č. 6 v Praze 1. Ale 23. července téhož roku už byl zpět v Dačicích. Ještě v Praze si asi počátkem dubna roku 1941 podal pod značkou „vyšší postavy" inzerát na seznámení do Židovských listů, na který reagovala rovněž sedmnáctiletá Zuzana Rösslerová z Brna.

Jak se dozvídáme z dopisů, Zuzana měla čtyři třídy reálného gymnázia a školu pro ženská povolání. Do rodinného rozpočtu přispívala tím, že dávala studentům hodiny němčiny. Hned v prvních dopisech uvádí, že se jako Židé budou muset ze svého domu co nejdříve vystěhovat, což se pak někdy mezi 6. a 13. květnem 1941 stalo. Jejich dům převzal nucený správce, brněnský Němec Franz Schiller, a v říjnu toho roku jej převzal Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren a rodina se musela přestěhovat do menšího bytu v domě, který ležel v Desátkové ulici č. 6. Důvod k nucenému vystěhování z vlastního domu pravděpodobně kvůli obavám z cenzury Zuzana jen naznačuje, když píše, že leží v čistě německé čtvrti. Z korespondence je přes opatrnost ve formulacích jasně patrné, jak byli Židé v Brně postupně omezováni v přístupu tam či onam *„Smíme se koupat v řece, veslovat atd. Velké Brno nesmíme opustit, ale do lesů v nejbližším okolí města smíme jíti. Do větších parků také nesmíš. V elektrice smí Židé jezdit na přední plošině posledního vozu. Je zde také jedna židovská kavárna. Ještě jsem tam nebyla a také po tom netoužím. Kontroly zde doposud nebyly žádné. Znám mnoho lidí, co nedodržují hodiny a chodí do kina a na veřejnou plovárnu, ale já ne. Včera jsem šla náhodou o pul deváté domů, ale co jsem vystála strachu, že to vůbec nestojí za to."* [124]

V dalším dopise píše Zuzana: *„Co říkáš té novince. Myslím náš odznak, židovskou hvězdu. Jsem hrozně nešťastná."* [125] Stále víc a víc se nad Židy stahovala mračna, takže mnozí z nich viděli v nastávajících transportech jakési vysvobození. Jen někteří z nich tušili, o jaký druh vysvobození se vlastně bude jednat.

Otto Guttmann ve svých odpovědích, které bohužel nemáme, referoval zase o situaci Židů v Praze a potom v Dačicích, kde přece jen české obyvatelstvo, až na výjimky, nevyvíjelo v honu na Židy nějakou zvláštní iniciativu. V Dačicích se Židům patrně žilo přece jen lehčeji než v Brně. V dopisech Zuzany najdeme narážky na tyto rozdíly.

[124] dopis č. 10, 18. června 1941
[125] dopis č. 15, 13. září 1941

Dopisy také jasně ukazují, jak těžce doléhal tlak na Židy, zejména na jejich mladou generaci, která se chtěla bavit a užívat radosti života. *„Už jsem vlastně zapomněla, že jsem mladá. Když jdu po ulici všude vidím nápisy „Židům vstup zakázán", „Židé nevítaní" atd., že si připadám jako vyvrhel lidské společnosti, kterého se každý štítí. Snad máme nějaké Kainovo znamení na čele. Ale nejvíce se trápím, když vidím, jak se jiní baví a já nesmím být veselá, nesmím být mladá, nesmím se pobavit a potom si stále myslím, proč je to všechno, proč jsou lidé tak malicherní a to je to věčné proč, na které neobdržím nikdy odpověď. Ale už dost o tom. Vždyť nejsem jediná."* [126]

Zuzana užívá ve svém projevu stále důvěrnější tón, který svědčí o vznikajícím vzájemném citové vztahu. Byl to ale jen vztah na dálku a oběma mladým lidem nebylo souzeno, aby se kdy setkali tváří v tvář. Zuzana s matkou odjela s transportem 6. dubna 1942 do Terezína a odtud byla 18. dubna 1942 deportována do vyhlazovacího tábora Rejowiec, kde její stopy mizí.

Stejný osud potkal i rodinu Guttmannovu, která odjela do nenávratna o měsíc později. Otto Guttmann uschoval před odjezdem dopisy od své vzdálené milé na půdě rodinného domu, už nikdy ale nedostal příležitost, aby si je zase vyzvedl. Nalezené dopisy odkrývají pocity a tragický osud židovských obyvatel.

[126] dopis č. 9, 7. června 1941

ZÁVĚR

Tato práce měla za úkol podat obraz vývoje židovského obyvatelstva na jihozápadní Moravě v letech od jeho příchodu, přes působení ve vesnických obcích až po jeho zánik po druhé světové válce. Snažila jsem se nastínit historii tohoto etnika v kontextu obecného vývoje státu i regionu a zdůraznit význam vesnických obcí pro další vývoj migrujících Židů ve větších centrech.

V úvodu jsem si dala za cíl shrnout dostupné poznatky, které byly na toto téma již publikovány, uspořádat je a zapojit do celkového obrazu jihozápadní Moravy. Při studiu pramenů, zejména v Městském muzeu a galerii v Dačicích, jsem získala další informace. Měla jsem k dispozici velké množství materiálu a bylo obtížné dát práci určitou strukturu a zdůraznit to nejpodstatnější. Toto je také příčinou toho, že k některým událostem se v práci vracím na více místech.

Práce naznačuje příčiny společenských nálad na jednotlivých místech jihozápadní Moravy a vlastně i celé společnosti. Lze konstatovat, že antisemitské nálady vyvěrající z předchozího vývoje, panovaly po celém území. Křesťanská společnost Židy izolovala a vyčlenila z „normální" křesťanské společnosti zejména z náboženských důvodů.

Z hlediska hospodářského uplatnění byla Židům vymezena pouze určitá povolání – kromě obchodu směli na rozdíl od křesťanů provozovat lichvu, vyrábět alkoholické nápoje, nebo sbírat suroviny. Téměř v každé obci provozoval Žid hostinec, měl v pronájmu lihovar nebo půjčoval na vysoký úrok. Ostatní obyvatelstvo těchto služeb využívalo a samozřejmě na ně doplácelo, a tak se nelze divit, že během přelomových společenských událostí byli Židé vždy prvním vhodným terčem útoků.

Z práce vyplývá, že protižidovské nálady nezmizely nikdy, ani po roce 1848. Dokazuje to situace po mnichovském diktátu za Druhé republiky. Tato realita se následně projevila tragédií holocaustu a vyhlazovacím procesem, který se měl stát konečným řešením v historii židovského etnika nejen Čech a Moravy.

Přesto se během 19. a 20. století stali Židé významnou hospodářskou součástí regionu a dokázali úspěšně působit zejména v obchodě. Jsou to právě Židé, kteří rozvíjeli místní průmyslovou výrobu.

Odchodem z vesnic se židovským obyvatelům podařilo postupně smazat zdánlivě obrovský rozdíl mezi židovskými a křesťanskými obyvateli. Kdysi zjevné rozdíly byly spojené s jejich vesnickým pobytem a množstvím omezení a zákazů. Města pak nabízela možnosti pro využití nabyté svobody.

Dnes jsou ale jediné, co dávnou přítomnost Židů v regionu připomíná, židovské hřbitovy.

POUŽITÁ LITERATURA

Prameny:

Městské muzeum a galerie Dačice

Fondy: Pamětní kniha města Dačic

Kronika města Dačic

Pomocná evidence, zápisky Jana Brothánka

Římskokatolická fara Dačice

Farní kronika

Obecní úřad Staré Hobzí

Kronika obce Staré Hobzí

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec

Fondy: OÚ Dačice

ONV Dačice

Literatura:

BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska 1848 - 1960.* sv. XII. Ostrava : 1990.

BERINGER, J., JANOUŠEK, J. *Město a panství Dačice.* Dačice, 1893.

BISTŘICKÝ, Jan, et al. *Dějiny Dačic.* Dačice : Městské muzeum a galerie Dačice, 2002. 459 s. ISBN 80-238-9658-X.

HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Země moravskoslezské.* Brno : 1938.

HRUSCHKA, Rudolf. Geschichte der Juden in Markwaretz. In Gold, H.: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart.* Brno : 1929, s. 330.

HRUSCHKA, Rudolf. Geschichte der Juden in Wölking. In Gold, H.: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart.* Brno : 1929, s. 574.

CHLÁDKOVÁ, Michaela. Příspěvek k dějinám textilní výroby na Dačicku. In *Dačický vlastivědný sborník.* [s.l.] : [s.n.], 2007. s. 109-119.

KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy. 1941-1945.* 1. vyd. Praha : Melantrich, 1995. 3 sv. (687, 872, 789 s.). ISBN 80-7023-225-0.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovská čtvrť v Jemnici.* Jemnice : Městský úřad, 1994.

KUČEROVÁ, Marie. *Dačice v dobové fotografii a pohlednici.* Dačice : Městské muzeum a galerie Dačice, 1999. 84 s.

LIŠKA, Adolf. *Dačice ve druhém odboji 1938 – 1945.* Jindřichův Hradec : 1992.

NEKUDA, Vladimír. *Dačicko, Slavonicko, Telčsko.* Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2005. 1070 s. ISBN 80-7275-059-3.

ROZKOŠNÁ, B. Židé ve Starém Hobzí. In *Židé a Morava.* Kroměříž : [s.n.], 1999.

SMUTNÝ, Bohumír. Židovské obce na jihozápadní Moravě a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně. In *Židé a Morava.* Kroměříž : 1994. s. 17.

STEHLÍK, Michal. *Zapomenuté dějiny : Dačice ve 20. století*. Dačice : Městské muzeum a galerie Dačice, 2000. 44 s.

STEHLÍK, Michal. *Židé na Dačicku a Slavonicku*. Dačice : Městské muzeum a galerie Dačice, 2002. 96 s.

STEHLÍK, Michal. Zánik vesnických židovských center jihozápadní Moravy 1848-1948. In *Židé a Morava*. Kroměříž : [s.n.], 1999. s. 45-52.

ANOTACE

Tato práce dokumentuje vývoj židovského obyvatelstva na jihozápadní Moravě od druhé poloviny 17. století až po poválečné období. Je zde podán obraz historie tohoto etnika v kontextu obecného vývoje státu i regionu a zdůrazněn význam vesnických obcí pro další vývoj.

Práce naznačuje příčiny společenských nálad na jednotlivých místech jihozápadní Moravy a vlastně i celé společnosti, z jakých důvodů byli Židé vyčleněni z křesťanské společnosti.

První kapitoly jsou věnovány správnímu a hospodářskému vývoji jihozápadní Moravy se zaměřením na město Dačice, které bylo centrem tohoto regionu.

Následující kapitoly se pak zabývají dějinami židovského obyvatelstva na tomto území a souvisejícími právními předpisy a zákony, které jejich přítomnost zde upravovaly. Popisuje se zde situace od jejich příchodu po roce 1670, přes proces zrovnoprávnění ve druhé polovině 19. století až po tragédii Židů během druhé světové války.

Poslední kapitola je věnována vesnickým židovským centrům Dolní Bolíkov, Staré Hobzí a Markvarec, které jsou významné pro další vývoj v osidlování jihozápadní Moravy židovským obyvatelstvem.

Poslední část práce je věnována dačickým židovským rodinám, jejich hospodářskému a společenskému působení ve městě po roce 1848 a následnou tragédií holocaustu, která je, jakožto obyvatele pohraničního města, postihla hned na počátku válečného období.

ANOTATION

This work maps development of Jewish inhabitants in southwestern Moravia from second half of the 17th century to the post-war period. It´s a picture of this ethnic´s history in the context of general development of both the state and the region with emphasis on importance of villages to the next progress.

The writing implies causes of social atmosphere in different places in the south west of Moravia and as the matter of the fact of all society and the reasons why were the Jews set apart from Christian community.

The first chapters are devoted to administrative and economy development of the south west of Moravia with a view to the town of Dačice, which was the centre of this region.

Following chapters handle history of Jews in this area and the laws and rules dictating the conditions of their living here. The work describes situation from their coming afer a year 1670, through procession of equalization in the second half of the 19th century till the tragedy of the second world war.

Next chapter deals with country jewish centres Dolní Bolíkov, Staré Hobzí and Markvarec, which are important for following development in settlement of southwestern Moravia by the Jews.

Final chapter is dedicated to jewish families from the town of Dačice, to their economy and social activity in the town after a year 1848 and to the tragedy of holocaust, which, because of beeing the town-dwellers of frontier-town, landed on them as on the first ones.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Územní podoba okresu dačice

Studená
Horní Meziříčko
Horní Němčice
Heřmaneč
Volfířov
Červený Hrádek
Hřišice
Kostelní Vydří
Horní Slatina
Dačice
Dobrohošť
Budeč
Budíškovice
Český Rudolec
Peč
Třebětice
Cizkrajov
Staré Hobzí
Slavonice
Báňovice
Písečné
Županovice
Desná
Ústecký kraj
Liberecký kraj
Karlovarský kraj
Královéhradecký kraj
hl. město Praha
Plzeňský kraj
Středočeský kraj
Pardubický kraj
Moravskoslezský kraj
Vysočina
Olomoucký kraj
Jihočeský kraj
Jihomoravský kraj
Zlínský kraj

Příloha č. 2: Příjezd italských uprchlíků do Dačic v prosinci 1915

Příloha č. 3: Max Vohryzek se svým automobilem

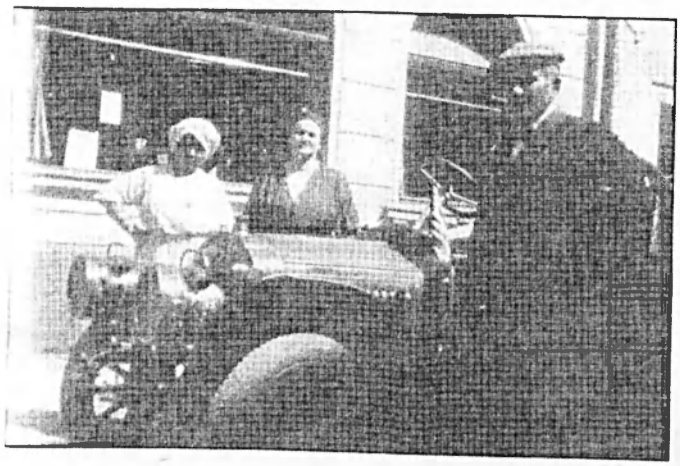

Příloha č. 4: Dům Richarda a Maxe Vohryzkových

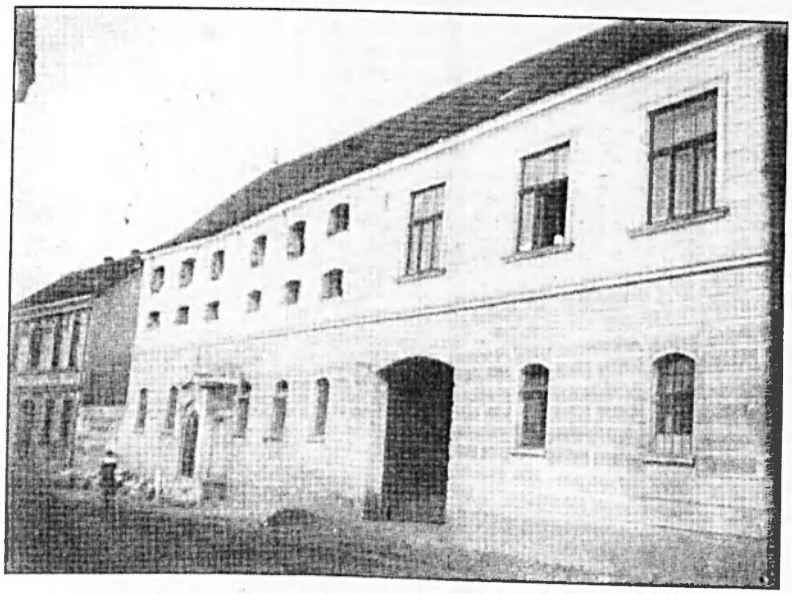

Příloha č. 5: Mzdový sazebník pro domácí dělnice továrny Maxe Vohryzka z roku 1937

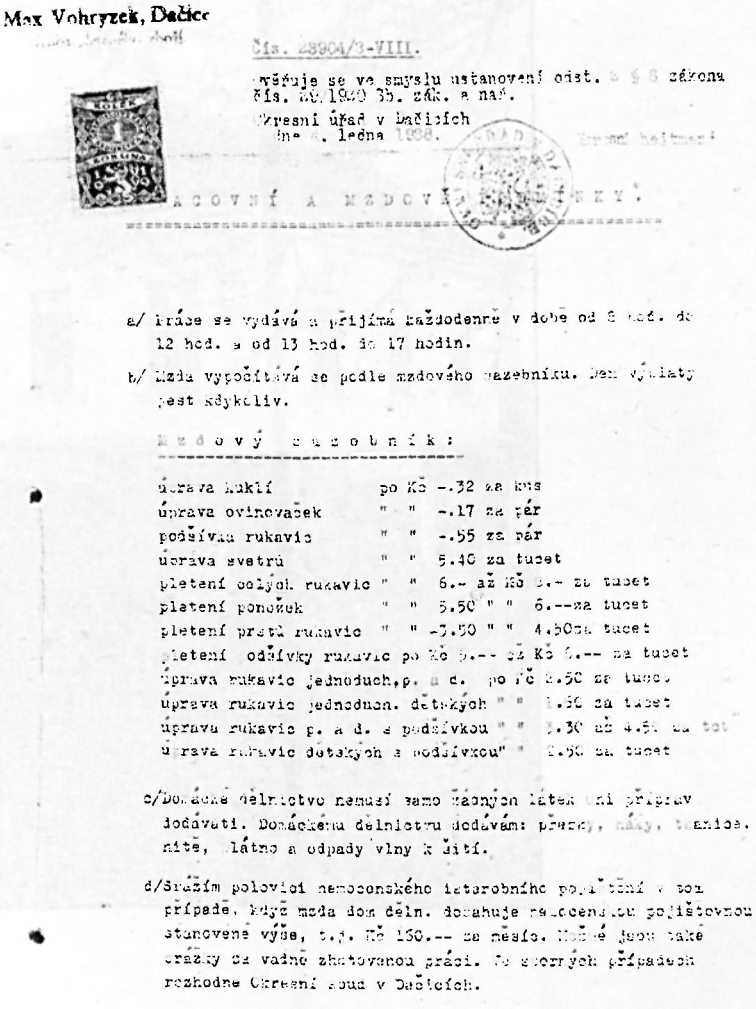

Max Vohryzek, Dačice

Čís. 23904/3-VIII.

Ověřuje se ve smyslu ustanovení odst. 2 § 6 zákona čís. 29/1920 Sb. zák. a nař.

Okresní úřad v Dačicích
dne 4. ledna 1938.

Okresní hejtman:

A C O V N Í A M Z D O V Ř [illegible] N K Y.

a/ Práce se vydává a přijímá každodenně v době od 8 hod. do 12 hod. a od 13 hod. do 17 hodin.

b/ Mzda vypočítává se podle mzdového sazebníku. Den výplaty jest kdykoliv.

M z d o v ý s a z e b n í k :

úprava kuklí	po Kč	-.32 za kus
úprava ovinovaček	" "	-.17 za pár
podšívka rukavic	" "	-.55 za pár
úprava svetrů	" "	5.40 za tucet
pletení celých rukavic	" "	6.- až Kč 8.- za tucet
pletení ponožek	" "	5.50 " " 6.--za tucet
pletení prstů rukavic	" "	-3.50 " " 4.50za tucet
pletení podšívky rukavic	po Kč	5.-- až Kč 6.-- za tucet
úprava rukavic jednoduch,p. a d.	po Kč	2.50 za tucet
úprava rukavic jednoduch. dětských	" "	1.50 za tucet
úprava rukavic p. a d. s podšívkou	" "	3.30 až 4.50 za tuc
úprava rukavic dětských s podšívkou	" "	2.50 za tucet

c/ Domácké dělnictvo nemusí samo žádných látek ani příprav dodávati. Domáckému dělnictvu dodávám: přezky, háky, tkanice, nitě, plátno a odpady vlny k šití.

d/ Srážím polovici nemocenského ústerobního pojištění v tom případě, když mzda dom děln. dosahuje nemocenskou pojištovnou stanovené výše, t.j. Kč 150.-- za měsíc. Možné jsou také srážky za vadně zhotovenou práci. Ve sporných případech rozhodne Okresní soud v Dačicích.

Příloha č. 6: Dům, ve kterém v období první republiky žila rodina Guttmannova

Příloha č. 7: Z korespondence Otto Guttmanna

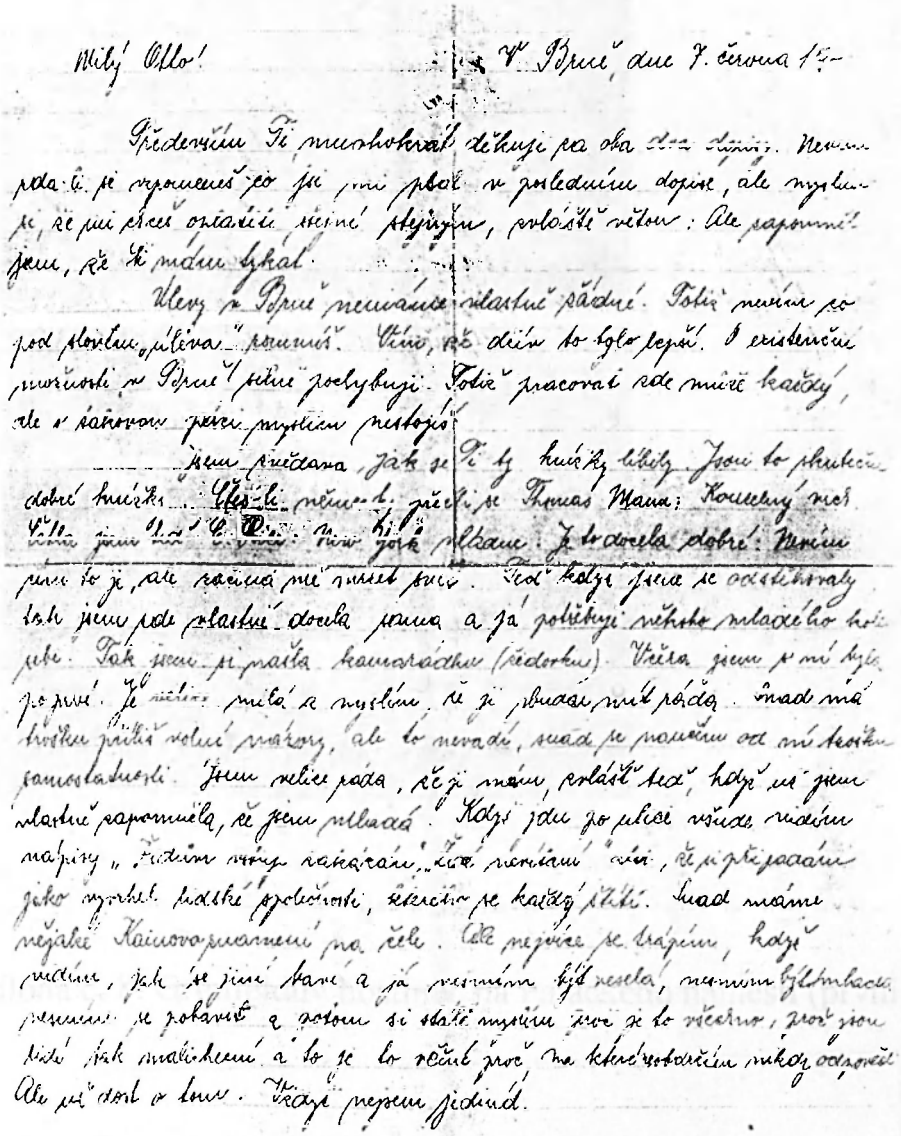

Milý Otto! V Brně, dne 7. června 19–

Především Ti mnohokrát děkuji za oba dva dopisy. Nevím zda-li se vzpomeneš co jsi mi psal v posledním dopise, ale myslím si, že mi chceš oplatiti stejné stejným, zvláště větou: Ale zapomněl jsem, že Ti mám tykat.

Úlevy v Brně nemáme vlastně žádné. Totiž nevím co pod slovem „úleva" rozumíš. Vím, že dřív to bylo lepší. O existenční možnosti v Brně silně pochybuji. Totiž pracovat zde může každý, ale s takovou prací myslím nestojíš.

Jsem zvědava, jak se Ti ty knížky líbily. Jsou to skutečně dobré knížky. Čteš-li němo-ty, přečti se Thomas Mann: Kouzelný vrch. Čtla jsem [illegible]: New York vlastně. Je to docela dobré. Nevím čím to je, ale začíná mě mrzet svět. Teď když jsem se odstěhovaly tak jsem zde vlastně docela sama a já potřebuji někoho mladého kolem sebe. Tak jsem si našla kamarádku (žedovku). Včera jsem s ní byla po prvé. Je velice milá a myslím, že ji budu mít ráda. Snad má trošku příliš volné názory, ale to nevadí, snad se naučím od ní trošku samostatnosti. Jsem velice ráda, že ji mám, zvlášť teď, když už jsem vlastně zapomněla, že jsem mladá. Když jdu po ulici všude vidím nápisy „Židům vstup zakázán", „Žid nevítaní" atd., že si připadám jako vyvrhel lidské společnosti, kterého se každý štítí. Snad máme nějaké Kainovo znamení na čele. Ale nejvíce se trápím, když vidím, jak se jiní baví a já nesmím být vesela, nesmím být mladá, nesmím se pobavit a potom si stále myslím proč je to všechno, proč jsou lidé tak malicherní a to je to věčné proč, na které zoubdržím nikdy odpověď. Ale už dost o tom. Vždyť nejsem jediná.

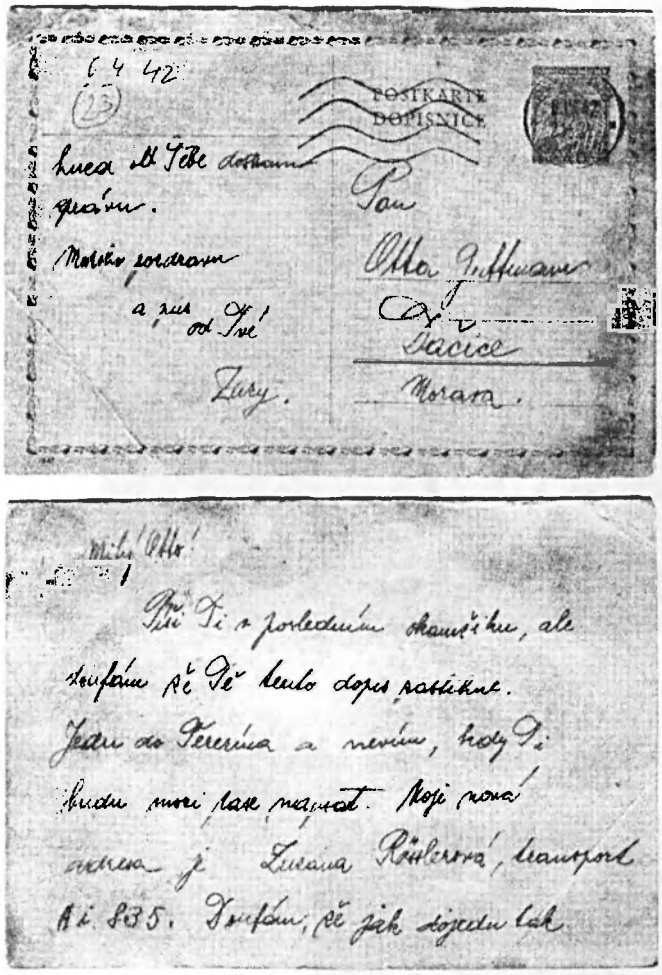

Příloha č. 8: Grünfeldův hostinec na Palackého náměstí (první zleva)

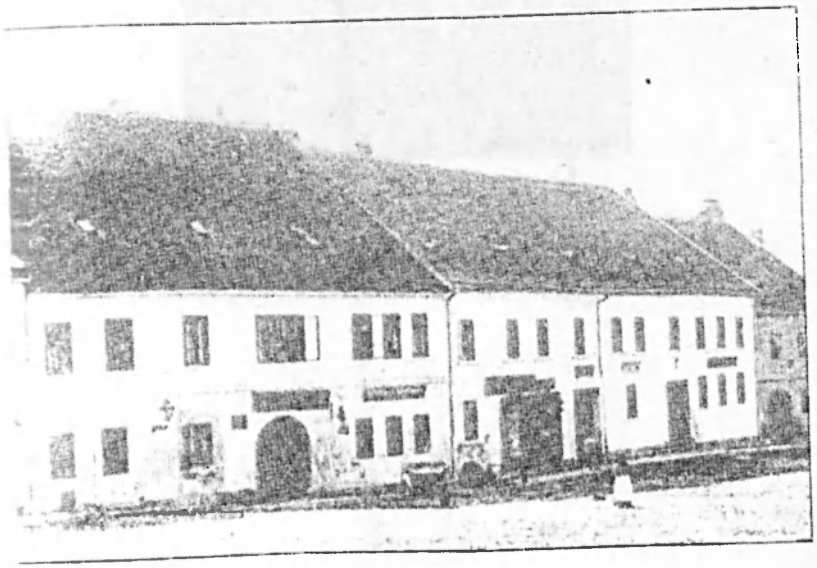

Příloha č. 9: Příchod československého vojska do Dačic 30. dubna 1938

Příloha č. 10: Označení, které museli mít Židé na oděvu

Příloha č. 11: Protektorátní hranice u Dačic, rozcestí Dačice – Dolní Němčice

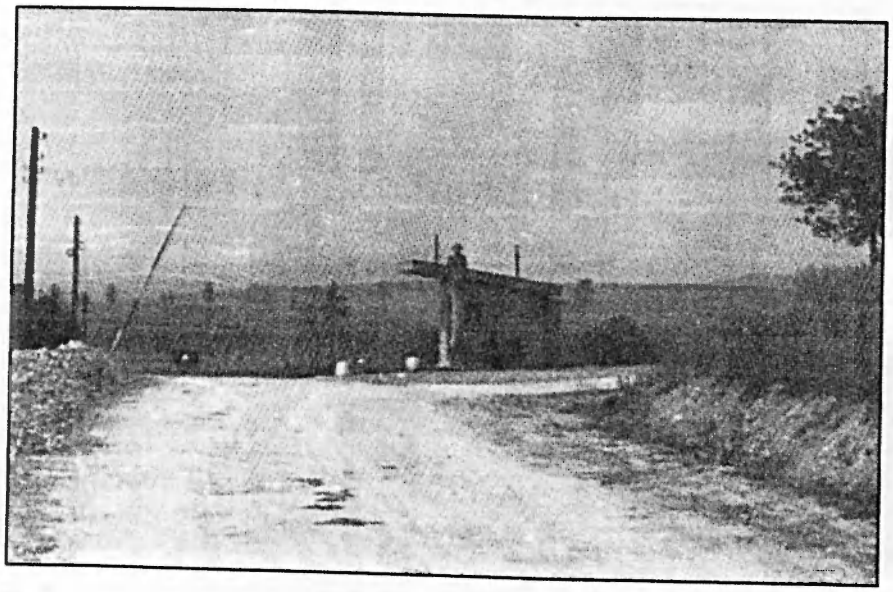

Příloha č. 12: Protektorátní hranice u Dačic

Příloha č. 13: Příjezd Adolfa Hitlera do Dačic v říjnu 1938

Příloha č. 14: Budova staré dačické radnice v roce 1942

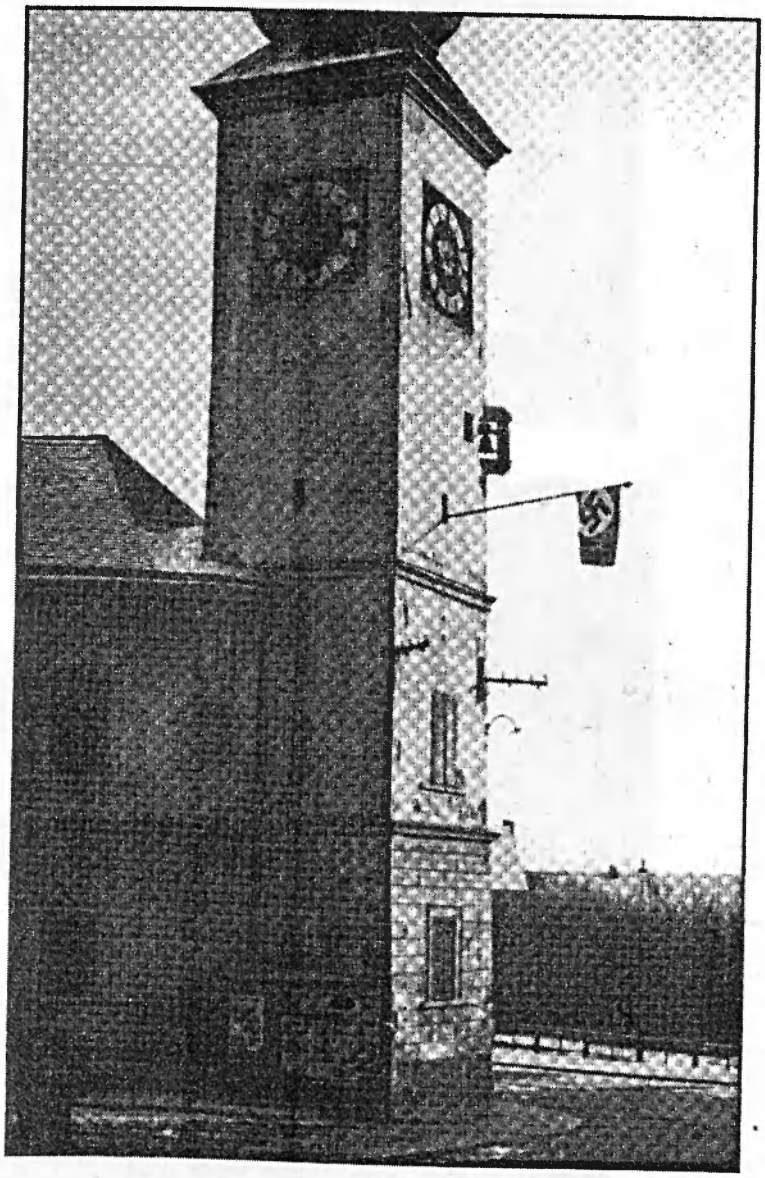

Příloha č. 15: Židovský hřbitov v Dolním Bolíkově

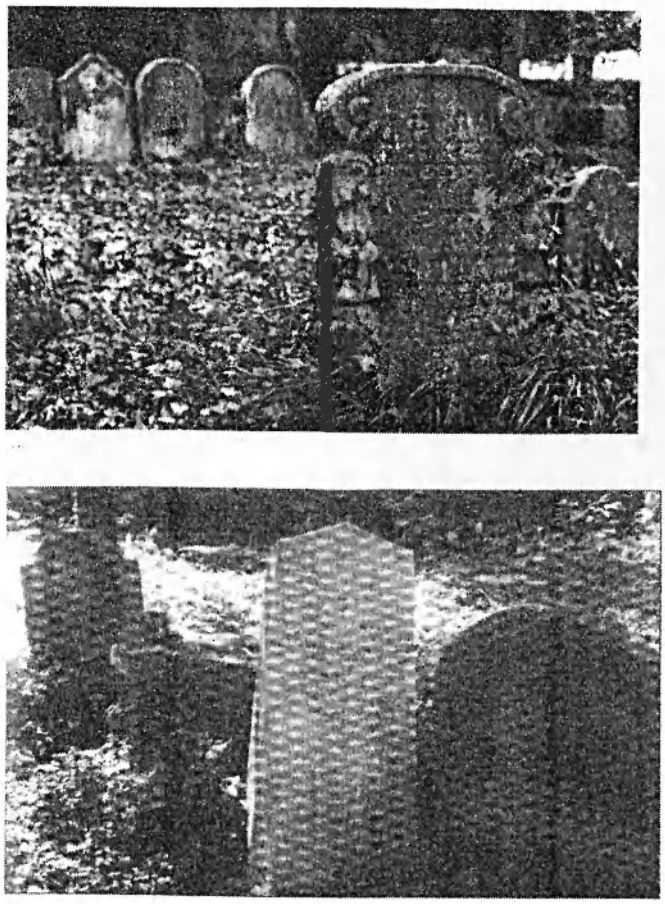

Příloha č. 16: Židovský hřbitov v Markvarci

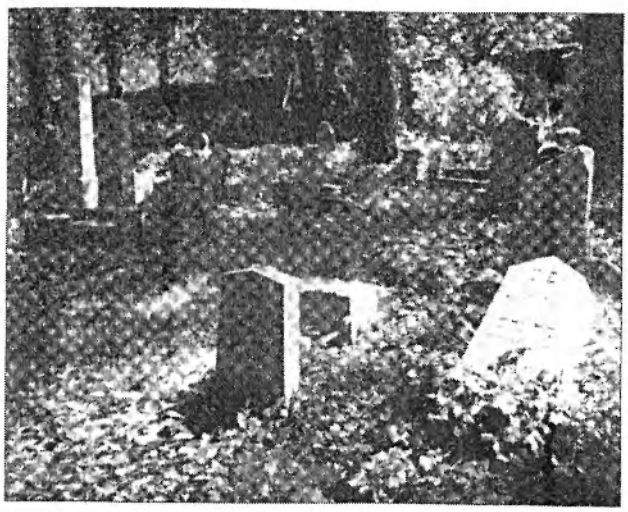

Příloha č. 17: Příjezd Rudé armády do Dačic 9. května 1945

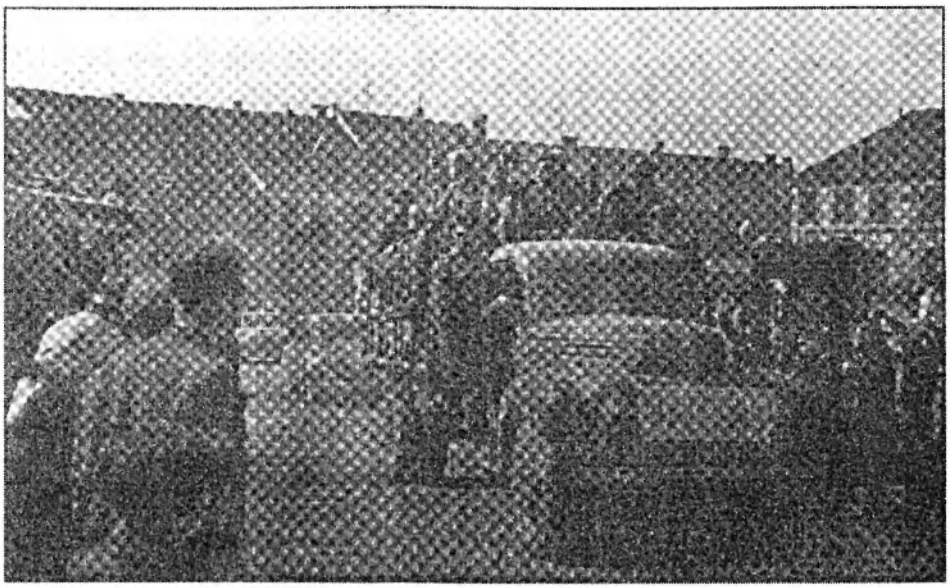

Příloha č. 18: Dačičtí Židé v holocaustu

rodina Freundova, č. p. 99/1

ALFRÉD FREUND (*8. 5. 1894)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

zemřel 2. 9. 1942 v koncentračním táboře Majdanek

JINDŘIŠKA FREUNDOVÁ (*14. 7. 1854)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

zemřela 26. 6. 1942 v Terezíně

rodina Glaserova

HERBERT GLASER (*19. 2. 1922)

Av Třebíč – Terezín 18. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

rodina Grünfeldova, č. p. 39/I

HUGO GRÜNFELD (*6. 6. 1871)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Bw Terezín – Treblinka 19. 10. 1942

MATYLDA GRÜNFELDOVÁ (*13. 3. 1880)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5 . 1942

Az Terezín Lublin 25. 5. 1942

RUDOLF GRÜNFELD (*10. 5. 1918)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

rodina Guttmannova, č. p. 68/I

JOSEF GUTTMANN (*25. 1. 1876)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

KLÁRA GUTTMANNOVÁ (* 28. 2. 1889)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

Gréta Guttmannová (*4. 1. 1920)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

Otto Guttmann (*23. 5. 1924)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

zemřel 26. 9. 1942 v koncentračním táboře Majdanek

rodina Jelínkova, č. p. 91/I

Marta Jelínková (*8. 11. 1907)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

Pavel Hanuš Jelínek (*7. 9. 1929)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

Lein Harry Jelínek (*26. 4. 1932)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

rodina Jelínkova, č. p. 201/I

Otto Jelínek (*20. 12. 1904)

Av Třebíč – Terezín 18. 54. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

zemřel 21. 8. 1942 v koncentračním táboře Majdanek

Růžena Jelínková (*24. 11. 1911)

Av Třebíč – Terezín 18. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

rodina Jelínkova, č. p. 103/I

Josefa Jelínková (*6. 7. 1889)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

Růžena Jelínková (*18. 9. 1920)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

MARIE JELÍNKOVÁ (10. 1. 1922)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

ARNOŠTKA JELÍNKOVÁ (*15. 12. 1923)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

rodina Schulzova, č. p. 56/1

PAVLA SCHULZOVÁ (*22. 9. 1887)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

rodina Stukartova, č. p. 71/ I

OTTO STUKART (*8. 8. 1884)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942

BERTA STUKARTOVÁ (*16. 8. 1885)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

By Terezín – Osvětim 26. 10 1942

ARNOLD STUKART (*16. 5. 1875)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

By Terezín – Osvětim 26. 10. 1942

rodina Vohryzkova, č. p. 81/1

MAX VOHRYZEK (*16. 10. 1889)

zemřel 14. 7. 1942 v koncentračním táboře Osvětim

ŠTĚPÁNKA VOHRYZKOVÁ (*10. 11. 1904)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Ds Terezín – Osvětim 18. 12.1943

JIŘÍ VOHRYZEK (*27. 4. 1932)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Ds Terezín – Osvětim 18. 12. 1943

VĚRA VOHRYZKOVÁ (*11. 1. 1939)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Ds Terezín – Osvětim 18. 12. 1943

rodina Zimmerova, č. p. 59/I

VILMA ZIMMEROVÁ (*12. 11. 1885)

Aw Třebíč – Terezín 22. 5. 1942

Az Terezín – Lublin 25. 5. 1942